FALİH RIFKI ATAY

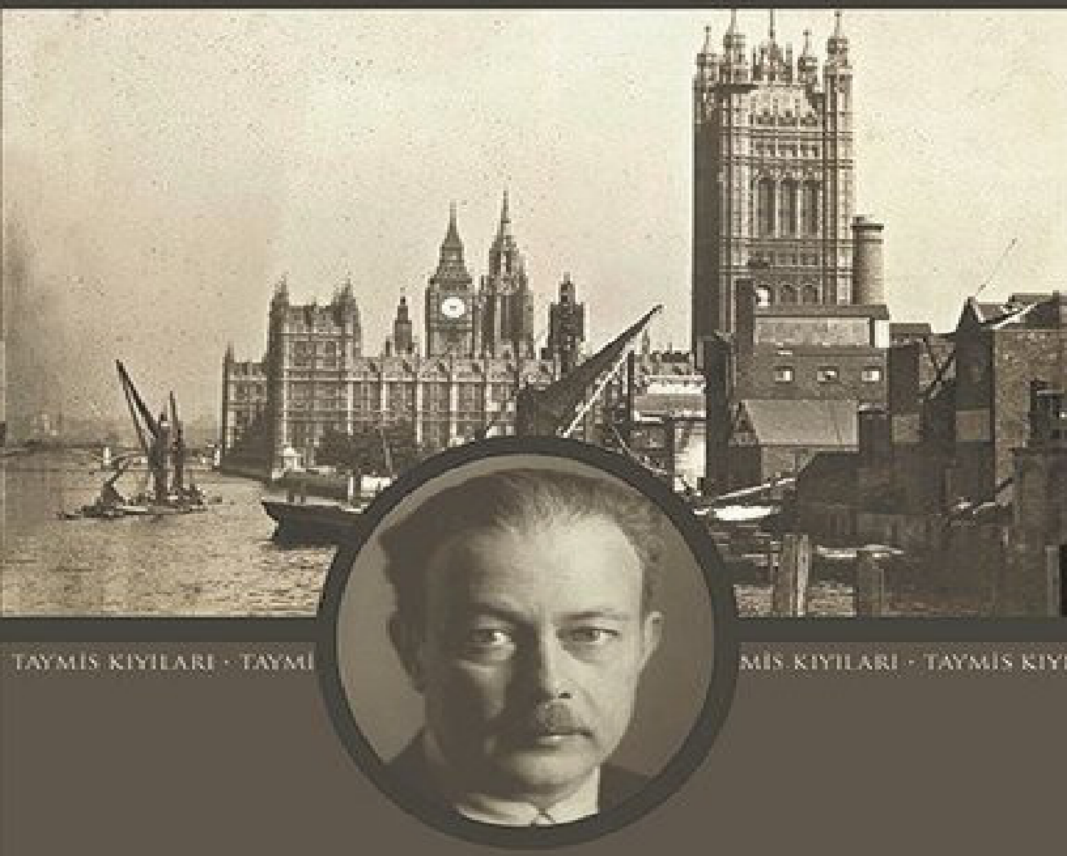

TAYMİS KIYILARI · TAYMİ MİS KIYILARI · TAYMİS KIYI

TAYMİS KIYILARI

pozitif

TAYMİS KIYILARI

Falih Rıfkı Atay

Pozitif Yayınları - 2020

Falih Rıfkı Atay

(1894-1971) Atatürk üzerine çalışmalarıyla tanınmış gazeteci, yazar Falih Rıfkı Atay 1894'te İstanbul'da doğmuştur. Öğrenimini İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde yaptı. 1908 devriminden sonra Tanin gazetesinde gazeteciliğe başladı. Bir yandan gazetelere, dergilere yazılar yazıyor, bir yandan da Babıâli Mektubi Kalemi'ne devam ediyordu (1913). Bir süre sonra, oradan Dahiliye Hususi Kalemi'ne kâtip olarak geçti.

Falih Rıfkı Atay, Birinci Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katıldı. Bir süre sonra 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın emir subayı olarak, Kudüs'te ve Suriye'de bulundu. Bu arada, resmî görevle birtakım Avrupa yolculuklarına da katıldı. Savaş sona erince, Bahriye Özel Kalem Müdür Yardımcılığı'na atandı. O sıralarda iki arkadaşıyla birlikte Akşam gazetesini kurdu (1918). Devrim aleyhinde bulunanlarla çetin bir savaşa girişen Atay, 1922 yılında Bolu'dan milletvekili seçildi, 1950'ye kadar milletvekili kaldı. Bu arada, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet, Ulus gazetelerinin de başyazarlığını yaptı. 1950'de siyasî hayattan çekilerek kendini büsbütün gazeteciliğe adadı. Kısa bir süre Cumhuriyet gazetesine haftalık sohbetler yazdıktan sonra, bir arkadaşıyla birlikte Dünya gazetesini kurdu.

Başlıca Eserleri: Zeytindağı (1932), Atatürk'ün Bana Anlattıkları (1955), Babanız Atatürk (1955), Çankaya (1961), Kurtuluş (1966), Atatürkçülük Nedir? (1966), Atatürk Ne İdi? (1968), Bayrak (1970).

Editörün Notu

Falih Rıfkı Atay'ın bu eserinin 1934 (Ankara) baskısı esas alınmış, metindeki üslup, dil ve içeriğe sadık kalınarak edite ve redakte edilmiş ve yayına hazırlanmıştır. Gündelik dilde hiç kullanılmayan bazı Osmanlıca-Arapça kökenli Türkçe kelimelere dipnotla açıklık getirilmiştir. Yabancı özel ve cins isimlerin büyük kısmı metinde (Türkçe okunuş şekliyle) yazılı olduğu gibi bırakılmış, yine dipnotta orijinal haliyle açıklık getirilmiştir. Metin boyunca farklı biçimlerde yazılmış olan bazı özel isimler standart hale getirilmiştir. Metnin akışını ciddi olarak sekteye uğratan veya Türkçe imla kurallarına uymayan noktalama işaretleri düzeltilmiş, italik olan bütün ifade, kelime ve vurgular aslına uygun, yine italik olarak yazılmıştır. Fransızca, İngilizce ve Osmanlıca cümleler okuyucuya kolaylık sağlaması açısından tercüme edilip dipnot olarak verilmiştir. Günümüzün Türkçe kural ve yazılışına uymayan, fakat yazıldığı dönemin konuşma ve yazı üslubunu yansıtan kelimeler, metinde geçtiği gibi, aslına aktarılmıştır. Kitabın başındaki "Kitabı okumadan bu esaslı yanlışları düzeltiniz" başlıklı düzeltme cetvelindeki yanlışlar düzeltilmiştir. Falih Rıfkı Atay'ın kitabının adına sadık kalınarak Londra'dan geçen Thames nehrinin adı 'Taymis' olarak yazılmıştır.

Seyhan Kurt

Ankara, 13 Şubat 1934

Londra Konferansı'ndan dönüşte Paris'e uğramıştım. Montparnasse'ta bir Fransız meddahından şu hikâyeyi işittim:

Tilki, ağacın üstünde bir karga gördü ve gagasının ucundaki peynire imrenerek: "Merhaba karga kardeş" dedi; "ne zamandan beri sesini duymadım. Bana bir şarkı söyler misin?"

Karga, evvela, peyniri ayak parmaklarının arasına iyice sıkıştırdıktan sonra: "Gaaak" dedi. Tilki, "Vay canına, La Fontaine'i okumuş" diye homurdandı.

Meddahın hikâyesini dinlerken, Londra Konferansı'nda, büyük devlet delegelerinin nutuklarına bıyık altından gülümseyen Asyalı murahhaslar hatırıma geldi. Eğer bu küçük kitapta konferanstan pek az bahsetmek niyetinde olmasaydım, ona La Fontaine'i okumuş olan karga adını verirdim.

Bir gün mecliste şimdiki Avrupa'nın başlıca devlet adamlarından biri anlatıyordu:

Meşhur Roma seyahatinden Londra'ya dönen MacDonald, Avam Kamarası'nda nutuk söylerken, mebuslardan biri sordu:

"Dörtler Misakı ne demektir?"

"Muahedelerin *[İki veya daha fazla devlet arasında yapılan antlaşma]* tadili demektir."

"Demek Tanganyika'yı *[Büyük harpten sonra İngilizlerin Almanlardan aldığı bir Afrika müstemlekesidir]* Almanlara geri vereceğiz" Devlet adamı ilave etti: "Vaziyetim İngilizler hakkında bir kitap yazmağa elverişli olsaydı, ismini 'Tanganyika başka! *[Sauf la Tanganyika!]*" koyardım."

Pek az siyasî olmasaydı, ben de kitaba bundan iyi unvan bulamazdım.

Edebiyat, fen, iktisat ve tarih kitaplarında Londra ve İngiltere için yazılmadık şey kalmamıştır. Fakat 1933'te, buhranın yedinci yılı, Londra başka bir şey, Londra sokaklarında dolaşan Kemalist bir Türk

yeni bir şeydir. Kitabıma 1933'te "Londra'da bir Kemalist" ismini vermemek için kendimi hayli zorladım.

Notlarımın asıl adı "Derkenarlar"dır. Bu kelimenin de Türkçesini bulamadım. "Taymis Kıyılarında" isminin iddiasızlığı hoşuma gitti.

Eski İngiltere değişiyor. İngiliz dostlarım bu kitabı okumağa vakit bulurlarsa, topraklarını, hayat, karakter ve hürriyetlerini ne kadar sevmiş olduğumu görecekler. Ancak, Taymis kıyılarında gezinirken, birtakım acı hatıralara kapılmaktan kendimi alamazdim. Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl ölmüş olduğunu bilirim. Emperyalizmi, onun ahlâkını ve siyasetini tenkit ettim. Bu ahlâk ve siyaset Londra'da olduğu kadar, Berlin'de, Roma'da, Tokyo'da ve Paris'te muayyen bir sınıfın malıdır.

Bütün milletler hür, ileri ve müsavi olmadıkça, dünyanın saadet ve sükûn yüzü görmiyeceği fikrinde olanlardanım. Fransız ihtilâlinden beri, bir milleti, ileri ve geri, hür ve esir sınıflara parçaliyarak, bir zümre hesabına işletmek fikri Garp *[Batı]* medeniyeti âleminde iflas etmiştir. Bugünkü ihtilâl, milletler içinde hukuk tesviyesini daha iyi tamamlamak ve bu nizamı büyük insanlık ölçüsünde genişletmekle tarihî bir vazife görmüş olabilir.

Falih Rıfkı

Paris'ten Geçerken...

Gözlerimi ovuşturuyorum: 1926'da bu kahvenin adı Fouquet's idi. Şimdi Fransız isminin önünden İngiliz 's'i kaldırılmıştır. Dükkân camekânları üstünde başka bir yazının da eksilmiş olduğunu görüyorum: English Spoken *[İngilizce konuşulur]*.

1926'da komalı 's' ile bu yazıya ne kadar sinirlenmiştim. O zamanki Fransa'yı, evinin bahçesini, pavyonlarını ve en iyi katlarını kiraya vererek, mutfak odasında rant telvesi gibi çömelip çorap ören, kara etekli, şişkin göğüslü ve iki memesinin arasına yün yumağı ile para çıkınını tutturmuş bir pansiyoncu kadın gibi düşünüyordum.

Calais trenine iki saat var. Paris'te iki saat ancak böyle bir kahvenin kaldırımı üstünde, Étoile'den Luxembourg'a doğru *[Étoile Meydanı'ndan Luxembourg Bahçeleri'ne doğru]*, bitip tükenmek bilmez hayat akınını seyrederek hoş geçirebilir. Caddenin İngilizsizliği, kelimelerin İngilizcesizliğinden daha çok göze çarpıyor.

Asıl tuhafı masaların üzerini İngiliz seyyah idarecilerinin ilanları kaplamış olmasıdır. Gal ve Eskoç *[Galler ve İskoçya]*, tıpkı Mısır gibi, Venedik gibi, Nis *[Nice]* gibi ecnebi seyyah çağırmaktadır. Edebiyatları da ne olsa beğenirsiniz: "Çünkü İngiltere en ucuz yaşanacak memleketlerdendir." Tarih ve pitoresk'e gelince, onlar da iki asırdan beri her gün rozbif *[Roast beef: Sığır etiyle yapılan geleneksel bir İngiliz yemeği]* veren lokantalar, yedi asırlık şatolar, zengin müzeler ve sergiler, hepsini, bütün seyyahçılık dekor ve malzemesini bulmuşlardır.

Ucuz ve Londra kelimelerini yanyana görmek insana garip geliyor. İngiliz sefirlerinden birinin bana söylediklerini hatırlıyorum: "Eskiden paramızın kıymetini anlamak için İngiltere'den çıkardık. Şimdi İngiltere'ye gitmek lâzım."

Poincaré frangı *[Raymond Poincaré, 1860-1934 yılları arasında yaşamış Fransız cumhurbaşkanı]* ile MacDonald *[Ramsey MacDonald, 1866-1937 yılları arasında yaşamış Birleşik Krallık'ın başbakanı]* sterlini arasındaki fark öyledir ki Fransız, İngiliz plâjlarında yalnız eğlenemez, tasarruf da edebilir. Her ne kadar bu plajlar taşlık ise de, 1933'te her şey gibi, güneşin ve tuzlu suyun da en iyisi en ucuzudur.

1926'da Şanzelize *[Champs-Élyssée: Paris'in ve dünyanın en ünlü caddesi]* İngiliz ve Amerikalı akan bir nehirdi. Şimdi, kuru Fransız çakılı ayağa dolaşan bir dere yatağıdır.

Taksi Étoile Takı'nın öbür tarafına geçtiği zaman koskoca bir ilân gözümü aldı: "à Louer".

Kiralık olan, meydanın köşelerini tutan altı evden biridir. Paris, zevk, sefahat, eğlence, gösteriş ve sinobizm *[züppelik]* âleminin merkezi, sonra Étoile, Paris'in gururu ve süsü, ve bu meydanın altı köşe evinden biri üstünde, boydan boya şu yazı: Kiralık.

Belki de biz Londra Konferansı'na bu eve müşteri bulmak için gidiyoruz.

Londra'ya Doğru

Umumî tarihin en mesut adamı 19. asır İngiliz'idir. Büyük sanayi medeniyeti Manşötesi'nde kurulmuştur.

19. asır İngiltere'si bütün zanaatlarının üstünde hayat sanatı'nın da kaynağı idi. İngiliz, makinecilikte çoktan hocalığını ve örnekliğini kaybetmişse de, en basit ev eşyasından, en ufak jestine kadar, yaşayışına herkesin imrendiği insan, gene odur.

Eskiden beri beyaz medeniyet'in, Şimal *[Kuzey]* denizi ile Akdeniz arasında nasıl ikiye ayrıldığını kitaplarda okumuşuzdur: Cermen, Anglosakson ve İskandinavya grubu ile Latin grubu, kumral garp *[Batı]* ve esmer garp. Zenciler Calais'de başlar, bir İngiliz sözüdür.

Şimal *[Kuzey]* kanı Almanya'da genç, şımarık ve biraz kaba, Amerika'da çok toy ve maddî, biraz katılaşmış olan İngiliz damarında ise pişkin ve kültürlü olsa gerektir. Manş kıyılarına bu düşüncelerle yaklaşıyorum.

İngiltere için ne biliyorum? Birçok şey... Fakat hepsinin üstünde kafamı kaplıyan hayal, çocukluğumda Bab-ı Âli tekaütleri ile yaşlı bahriye zabitlerinden dinlediğim, bir de İstanbul'un mütareke sokaklarında gördüğüm İngiltere'dir. Eski Osmanlılar'da İngilizcilik, mezhep gibi bir şeydi: Tanzimat'tan sonraki Türklerin çoğu hanefi, şii, veya şafiî oldukları gibi, İngilizci idiler. Halk arasında, ayetleşmiş düsturları bile tekrarlanırdı:

"Bir İngiliz'in olduğu yerde bütün İngiltere vardır."
"İngiliz bayrağı girdiği yerden çıkmaz."

Sonra bir sürü de İngiliz tuhaflığı biliyordum. Fakat tuhaflık, İngilizlerde, gülünürlükten çıkar, felsefe gibi derinleşir ve masallaşırdı.

İngiltere, Asya ve Afrika müstemlekelerinde olduğu gibi Osmanlı yarı-müstemlekesinde de bir mistik'ti. *[1905'te iki ecnebinin alacak meselesi için, Fransızların Midilli adasını işgal ettiği haberi İstanbul'a geldiği vakit birçok Türklerin sözü şu olmuştu: "Bakalım İngiltere ne diyecek?". O zaman, bu işgal hakkında, yalnız Türklerin bir diyeceği olamazdı.]*

Bu mistik, Mustafa Kemal Erzurum'da İngiliz miralayını tutup hapsettiği, İngiliz bayrağı boğazlardan çıkıp gittiği zamana kadar sürdü. İngiliz köpüğü Osmanlı denizcisinin gözünde, İngiliz silindiri Osmanlı âmetçisinin kafasında büyük esrar kuvvetini kaybetti.

İngiliz emperyalizminin öz kuvveti, geri milletlerin yüreğindeki bu itikat'ta idi. Bir zamanlar Müslümanlık âleminde İngiliz korkusu, eski Allah korkusunun yerini tutmuştur.

Şark âleminde kendini İngiltere'den ilk tedavi eden memleket Türkiye oldu.

Manş Denizi

Calais'den öğleüstü ayrıldık. Gemi, birdenbire sustu. İngiliz az konuştuğu gibi, İngilizce, sükût ve mırıltı arasında bir sestir.

Geçitteki yan koltuklardan birine oturdum. Gelene geçene bakıyorum. 90, bir Şark ölüsünün yahut bir Latin yatalağının yaşı, burada boynu kravatlı, çantası elinde, bastonuna dayanarak dolaşıyor. Ancak 8'ine kadar çocuk, ancak 80'inden sonra ihtiyar, 72 sene gençlik! Hayat denen sanat sözü, bu halkın ağızına yaraşabilir.

Şu katı damar ve ölmüş deri, kim bilir, hangi güneşten geliyor? 90, en pahalı yaştır. 800.000.000 nüfus, bedava gençlikler, bir su çarkından daha ucuz işliyen kollar, hepsi bu şiryan tasallübünü tedavi etmeğe çalışıyor.

Manş dalgalı idi. Bu deniz İngiltere adası kıtadan daha yeni kopmuş gibi, henüz kalkan bir gemi pervanesinin çarptığı su gibi, köpüklü, bulanık ve saralıdır.

İngiliz, boyundan ve gururundan dolayı, Latin'e iki defa tepeden bakıyor. Deri buruşuksuzdur. İhtiyarlık burada bir dökülme, bollaşma ve sarkma değil, bir çekile çekile sinirleşmedir. Ayağını birkaç saniyede bir basan şu adam, tabanını yere bir çekiç gibi vuruyor.

Bir iki Hintli, birkaç zenci, bir Çinli, esmer, sarı ve kara bütün renkler seyahatten gelen azotlanmış ve iyotlanmış kumralın yanından, bir hürmet dairesi çizerek geçiyor.

Kolları çıplak, valiz taşıyan zencinin estetiğini seyrediyorum. Zenci, sarı Japon'un üç misli boy atıyor. Heykel tenasübü onda beyazı bile geçiyor. Bir Avrupalı onun hâline ancak Mikel Anj'ın *[Michelangelo]* hayalinde gelebilir. Ve parlıyan kara deri, kuvveti daha iyi güzelleştiriyor.

Beyaz hile, onu asırlarca kaplan gibi avladı. Ona insan güzeli diye değil, ve kolla değil, tüfekle vurulur bir hayvan estetiği diye baktı.

İlk çilli kadın yüzlerini de vapurda gördüm. Kendi kendime düşünüyorum: çil sarıya mahsus olsaydı, kim bilir ne kadar iğrenç bir kusur sayılırdı ve Siyamlının yayık, yukarıya yırtık burnu İngiliz'in

yüzünde olsaydı, beyaz sanatın fırçası elinde çoktan asilleştirileceğine şüphe yoktu.

Bir kadın yemediği peksimetini denize attı. Hiç şüphesiz Manş'ın tuzu içinde erimeden, onu bir balığın yutup doyacağını düşünerek, içi ferah, tekrar gazetesine döndü. İngilizleri iyi anlamak için hayvanları ve otları ne kadar sevdiklerini ve insanları ne kadar sevmediklerini bilmek lâzımdır.

Maymun'un, işlerine karışan cinsi hoşlarına gitmez.

Londra Göründü

İngiltere dendiği zaman, Türk çocuğunun hatırına bacalar, kara asfalt ve kurumlu park manzarası gelir ve Dover iskelesinde fabrika düdüklerinden sağır olacağını, dumandan bunalacağını zanneder.

Halbuki İngiliz kıyıları, karayelin vurup soyduğu beyaz Marsilya toprağı, çıplak Odesa toprağı ve boz Ankara toprağı gibi karşıma çıktı.

Sessiz gardan geçerek vagonun kreton kumaş koltuklarına gömüldüm. Garson yanımdaki kadının dizleri üstüne bir çay tepsisi koydu.

Ve tren kalktıktan biraz sonra, iki yanımda ağaçlar, düz, yeşil, çevrilmiş çayırlar ve taze ot üstünde, domuz boyunlu, doymaktan bıkmış iri koyunlar, alçak evler, resimdeki İngiliz tabiatı belirdi. Pencereyi açsam, İskoç çobanlarının türkü ve kaval seslerini duyacağım gibi geliyor.

İngiliz kırlarında Cermen hendesesinden eser olmadığı zannolunur. Hakikaten ise, hiç el değmemiş hissini veren bu tabiatın üstünde, her çitine perger dokunmuş olan Alman tabiatı kadar uğraşılmıştır.

İdeal işbölümünde İngiliz fabrikaları, bizim sarı topraklarımıza, kayalık, tozluk ve kireçlik dağlarımıza ne kadar yaraşırdı diye düşünüyorum. Ve burada koyun sütü, peynir, bal, yağ ve tahta değirmenlerle bir çobanlık cennetinin rüyasına dalıyorum.

18. asrın başlarında ilk Belçika tulumbası İngiliz kömür madenlerine girinceye kadar buraları ham yün pazarı idi. İngiltere'nin hayvan alış verişi ile geçindiği zamanlar olmuştur. İngilizler en sonra denize alışan, en geç ticaret öğrenen milletlerdendir.

Bir müddet sonra sağ tarafta kiremit, kömür, istim ve otomobillerle kuşatılmış bir maç göründü. Bahçe'den ev'e giriyoruz.

Hayalden silkinerek büyük kudretlerin bir sentezi olan İngiliz adasında olduğumu hatırladım. Birdenbire bütün tabiat bana bir tank maskesi gibi göründü. Sarı ve yeşil maske, neresine bassanız, bir çelik kabuğa değeceksiniz.

Sıra sıra ufak evler başladı. Standart evler, fakat hepsi çiçek ve çayır...

Hepsi bahçe ve saksı...

Cenevre'den sonra, gene bu sene, ikinci defa içimi çektim: Sulh ne güzel şey...

Sulh burada, bu toprakta, Osmanlı saltanatından daha eski, adanın şimal *[kuzey]*ucunda tekevvün kadar eski...

Belki bütün İngiliz tarihinde, şimdi kırk yaşında bulunan bir Türk'ün hayatından daha az facia vardır.

Anadolu'yu andım. O, şimdi parçalanmış bir kadın gibi, cöngl'de *[jungle: orman]* boğuşmuş, yırtıcıların çenesinden çekip kurtardığı etlerinin kanlarını güneşte kurutuyor gibi, ta kulağımın dibinde inledi.

İngiltere'nin sulhu kadar harp! Rahatı kadar ıstırap!

Bir kravat gibi örülmüş ve bağlanmış olan bu tabiat, kurumuş katı ekmek gibi o toprak...

Ve yaylanın bağları, kerpiç ve kireç yamaçlar üstünde hava, su ve toprak, bütün unsurlar, birbirini zorlayarak birkaç kütük başı yeşerttiği vakit, bahar türküsü çağıran yayla,

Bir sarmaşık azmanına benziyen bodur gövdeli söğütler, kil çamuru emen ve çukurlarda bir hastalık gibi sararan akasyalar ve burnunu alçılı ot köküne sürten keçi!

Sonra bir insan gibi doğup büyümüş, yemiş ve içmişe benziyen şu besli çayır, gölgeleri kumral gençlerin yaz dekolteleri üstüne düşen meşeler ve çamlar...

Bu düşünceyi kafamdan kovmak için pencereden dönüyorum. Nihayet Londra, küçük evlerden, bahçelerden, maçlardan başliyarak, kendine alıştıra alıştıra, bir dev gibi, nihayet Londra geldi. 70 mil rıhtımlı, 14 köprülü, 6 tünelli Taymis'in siyah suları üstünden, siyah asfalt caddeye atlıyarak otele gidiyoruz.

O kadar benzin kokusu var ki öksürüyorum. Kauçuk, katran, benzin ve is...

Ve sessiz sedasız, terbiyelerin en güzeli ile, arabadan çantamı alan kapıcı! Onun yüzünde bütün İngiltere gülüyor.

Dover'de Avrupa, İngiliz'in yüzünden bir maske gibi düşüyor: çekilmiş çenenin, kilitlenmiş dişlerin, asık suratın, yan ve yukarı bakışın, hepsinin, ilk iskeleden bırakılan o maskeye ait iğreti şeyler olduğunu zannediyorsunuz.

Londra Sokaklarında

Roma'ya gittiğimde Taine'in İtalyan notları yanımda idi. Akşamları her müzedeki resim ve heykeller hakkında onun tenkitlerini okur, hulâsalarını cep defterime yazar, sonra, uzun uzun, herbirinin karşısında durup hükümleri tatbik ederdim. Güzel sanatlardan bu ikisini hemen hiç anlamıyordum.

Dördüncü yahu beşinci müzeye Taine'i okumadan gittim ve resimleri kendim muhakeme ettim. İtalyan notlarını akşamüstü okudum. Bütün hükümlerim tersine idi.

Bu bana şu dersi verdi ki, Paris'te çok müze dolaşmadım. Resmi, heykeli ve eşyayı, hepsini, hayatta, yerinde, kalabalığın ve kadrosunun içinde seviyorum. Onun için Britişmüzeum'da *[British Museum]* pek vakit kaybetmiyeceğim.

Otelde biraz değişir değişmez hemen sokağa, Londra'nın kaynar sokağına fırladım.

Bizim memleketlerde tek tek, kendilerini ayırarak ve uzaklaştırarak oturan İngiliz'den burada caddeler, oteller ve dükkânlar dolusu var. Akvaryum kavanozunda meraklı renklerini seyrettiğimiz balığın şimdi denizi içindeyim.

Korkunç İngiliz kendi yuvasında dikenleri sökülmüş, tırnakları yontulmuş, dişleri törpülenmiş ve Londra çocuğu hayvanat bahçesinde file peynir verdiği kadar kolaylıkla, insan ona selam verebiliyor.

Otelin yolu tunç bir sütuna çıktı: Trafalgar Square. Bir sütun ve tepesinde bir adam: Amiral Nelson... İngilizlerin heykellerdeki adamları belki kendilerinden daha ufaktır. Adeta bir salona konulabilirler. Latin fırçasının ve kalemtraşının Musolini'nin çenesine ve şakaklarına verdiği ebadı, bir de koskoca sütunun üstündeki denizler kahramanını düşünüyorum. Trafalgar'da İspanyol ve Fransız donanmalarını mahvederek imparatorluğun temellerini tuzlu suya atam adam...

Sütunun etrafında dört büyük tunç aslan var. Tam zamanında gelmişim. Komünistler nümayiş yapıyormuş. Abidenin avlusu denebilecek taş döşeli meydancıkta bir sürü başıbozuk, iki aslanın

arasında bağırıp duran bir kadın bakıyor. Hatta bakmak değil, buna bakınmak denebilir. Bir delikanlı beyaz bez üstüne kırmızı harflerle işlenmiş İngilizce bir yazıyı tunca yapıştırmağa çalışıyor. Bez iki de bir uçuyor.

Dimdik sütun ve heykel, daha dik beş altı polis, sonra sanduviç kemiren, anlamadığı bir dili dinler gibi arasıra kızıl hatibi süzen kalabalık...

Biz Cenuplular *[Güneyliler]* ve Şarklılar bu soğukkanlılığı anlıyamayız. Bu kalabalık, bize su geçmez bir muşamba gibi, kelime delmez, söz işlemez bir katı deri ile kaplı gibi görünür. Bu kelimelerin kim bilir kaç sene sonra beyine, oradan kalbe ve oradan kola inebileceğini düşünmekten usanırız. Onları cam kırar, bomba atar, adam boğazlar bir hareket gibi görmek, tunç aslanların kalkıp yürümesi kadar uzak bir hayal gibi gelir.

Niçin Londra sokağının sis fikri verdiğine şaşıyorum. Benzin ve dumandan hançerem acıyor.

Şehirde daha ilk bacalar tüttüğü zaman, dumanın kiliseleri kararttığından, sarayları eski gösterdiğinden ve esvapları bozduğundan şikâyet eden İngiliz muharriri: "Londra ağaçları artık meyva vermiyor." diyordu.

Bu muharrir benzin teneffüs etmemişti.

Otopsilerde İngiliz ciğerinin ocak bacası gibi, kara ve kurumlu çıktığını bir kitapta okumuştum. Bu fıkra, bana şunu hatırlattı: on sene evvel tozlu Ankara'dan Viyana'ya gidip ciğerlerini röntgene vurduran bir mebusa hekim, fırıncı mısınız diye sormuştu.

Meydanın bir ucundan öbür ucuna yeraltı yolundan geçtim. Aydınlık, geniş bir çarşı ve kat kat demiryolları. Fasılasız inip çıkan yürür-merdiven üstünde İngilizlerin duruşlarına bakıyorum. İhtiyar, dimdik bir kadın, deri kaplanmış bir iskelet gibi, 100 yaşında bir kukla ve arkasında kırmızı esvaplı, gül yanaklı bir çocuk, bir taş bebek, Deil Meil'e [Daily Mail: Bir İngiliz gazetesi] eğilmiş bir manken, biletini uzatan bir otomat! Hepsinin karınlarındaki ses yayını aramak istiyorum.

Paul Maurand *[Fransız öykücü]* bir memleketi muhakeme etmek için sokağa çıkmak Latin âdeti olduğunu söyler. Paris'in ruhunu arıyan, onu sokaklarında bulur. Fakat Şimal *[Kuzey]* medeniyeti Hom'dadır

[Home: Ev].

Hakikaten bahçe gibi Latin Sokağı *[Quartier Latin: Paris'in en seçkin muhiti]* ile bu ağaçsız ve kara sokak arasındaki derin farklı daha ilk gezintiden anlıyorum. Biri dışarıya, biri içeriye doğru, biri sokak'ta yaşıyan, biri sokak'ı kullanan taban tabana zıt iki hayat.

Burada ne caddeler geniş, ne yapılar yüksek, fakat her şeyde bir ezicilik var. Londra sokaklarında yılmaksızın dolaşmak güçtür. Havayı içime sindirmek için sağa sola sapıyorum. İslenmiş duvarlar üstünde yalnız kapı tokmaklarının pirinçleri ile pencere boyaları, pırıl pırıl yanıyor. Sanki Londra kömür tozundan yıkanmiyor: bu bir kir değil, bir tılsım, bir uğur.

Haritası baş döndüren imparatorluk, kömürden çıktı.

Fakat şimdi beyaz kuvvet, dumansız, kirsiz, göze görünmez elektrik geldi çattı. Kauçuk kaplı tel, tuğla bacayı ve demir boruyu, çocuk kolu büker gibi, kıvırdı attı. Şimdi yüzü kızarmış ateşçinin karşısına, en temiz yakalığı boynunda, manikürlü parmağını düğmeye basan adam, öteki kumral, geçip yerleşti.

İmparatorluk tekniği, bir asır evvel, bütün dünyada el tezgâhını yenmişti. Şimdi her tarafta elektrik, İngiliz buharının yerini kapıyor. Mançester kazanları, aç zenci midelerine döndü. Kömür yeni teknike ve yeni sâ'ye *[emek-çalışma]* karşı bütün 38'lik yumruklarını sıkıyor.

Ölüm en iyi Karacaahmet servilerinde görünürse, Mançester bacaları kadar hiçbir manzara buhran'ı hissettiremez. Onların altında boylu boyuna yüz yıllık bir itikat, liberalizm yatıyor.

Buhran da İngiliz saadeti gibi, Mançester'de doğdu, büyüdü ve genç yaşında adayı ve imparatorluğu dolaşmağa çıktı.

Mezar taşı kitabelerinden bir kaçını Picadilly sokaklarında buldum: To let yahut To be let! Hüvelbaki yahut Hüvallahülbaki! *[Baki kalan Allah'tır]*... İkisi de kiralık demektir.

Picadilly'de kiralık dükkân! Hemen zihnimde sıraladım: Ingiltere, dünya ticaret ve parasının kaynağı, Londra İngiltere'nin kaynağı, avuçiçi kadar Picadilly, günde birkaç milyon İngiliz'i döndüren girdap ve onun üstünde şu levha: Kiralık.

Picadilly'nin camları üstünde To be let yazısı, Baltazar'ın ateş

harflerini hatıra getirir.

Kira nöbeti asırda bir gelen, peştemallığı Beyoğlu caddesini satın alacak kadar pahalı Picadilly dükkânı.

Étoile'deki *[Paris'in merkezinde dünyaca ünlü meydan]* evin yaftasında daha korkunç! Étoile ve Picadilly'nin kiralık levhalarına geri geri gidip 1913 sonbaharından bakınız.

MacDonald'ın Çekici

Bez kaplı bir tavan, yeşil masa ve koltuklar, bol ışık ve bol kâğıt. Geologya Müzesi'nde *[The Geological Museum]* harp sonrasının en büyük konferansını açıyoruz.

Gözlerimi kapayıp yalnız seslere kulak versem, kendimi Cenevre'de zannedeceğim. On seneden beri her yerde konuşulan şeyler gibi, konuşan adamlar da az çok birdir. Konferans bir profesyonel oyunu olmuştur.

1832'de, tam bir asır önce, bir başka Londra Konferansı için Barthelemy'nin yazmış olduğu hicivden beri ne değişmiş olduğunu düşünüyorum:

"Bir kongre toplandığı zaman Metternich'in maiyetinde bulunanlar her gün gazetelerin birinci sayfalarında isimlerini gördüğümüz kimselerdir: Talleyrand, Palmerston, Vessemberg, Nesselrde! İşte hepsi burada, hepsinin düşündüğü fesat! Beş ihtiyar ki cürümleri salonu kokutmuştur. İğrenç bir meyhanenin karanlık odasında, dünyanın hürriyetini parça parça etmekle meşguldürler... Beşi de aynı çamurdan yoğrulmuştur. Beşi de, talihimizin konuşulduğu masaya oturmuşlar, yağmadan en iyi parçayı koparmak için çekişmektedirler."

İngiltere kralı ve Hindistan imparatoru kürsüye çıktı. Nutkunu dinliyorum. Bugünkü nizamın talihinden bahseden fıkralarını on sene evvel Lenin'den duymuştuk.

En son din İslamlık değildi: İngiliz liberalizmi idi. Adam İsmit'in *[Adam Smith]* cennetinde, Hindistan imparatorunun Lenin ağzı konuşması, Moskova'daki sarı sakallı, Moğol mumyasını bile kımıldatsa yeri vardır: Eğer hep birlikte bir çare bulmazsanız haber vereyim ki dünya batıyor.

İngiliz çaresi ile Hint çaresinin nerede buluşabileceklerini merak

ediyorum. Çünkü konferansta metropol ve müstemleke adamlarının hepsinin söz ve rey hakkı var.

Rakamlar hatırına geliyorum: 1800'de Avrupalı nüfus 197.000.000 idi. Buhardan beri arta arta 650.000.000'a çıktı. Şimdi beyazlığı yalnızca kendilerine sıfat edinen Avrupalılar dünya halkının üçte biri nisbetindedirler. 897.000.000'luk Asya, yalnız 500.000 Avrupalının emri altında, bir asır, liberal Avrupa'nın refah standardını tuttu. İngiltere'de işlemiyen adam, Türkiye'de günde on iki saat alın teri döken en iyi buğday çiftçisinden daha iyi kazanmaktadır.

Şimdi birkaç sarayından bir ikisinin kapılarını kapayan, yahut bir otomobili iki mevsim kullanmağa mecbur kalan efendi, ekmeğine Asya'dan ve çıplak Afrika'dan tedbir soruyor.

Tedbir, her Amerikalının, her İngiliz'in, her Fransız'ın, her Alman'ın cebindedir: "Gümrük duvarlarını yıkınız. Geri milletleri sanayileştirmekten men ediniz."

Geri denen, bir asırdan beri yenen, içilen, giyilen ve süslenilen milletler, paylaşılamadığı için öldürülmemiş olan Osmanlı İmparatorluğu'na benzetilebilir.

Yüz yıldan beri bir acem evinin değerindeki piposunun kenarından: "Yaşamak bir sanattır" diye ders veren sanayici, bir milyarın bir tek sualine tahammül edemedi: "peki, bir hak değil midir?"

Fakat Londra Konferansı'nda müsavat var. Herkes sanayi ve sermaye memleketinin sıkıntılarına çare arayıp bulmak, tedbir münakaşa etmek hususunda Avam Kamarası mebusları kadar serbesttirler.

Picadilly'nin boş dükkânları, kızıl gözler gibi üstümüze dikilmiştir. Gümüş şilinlerini henüz ceplerine yerleştiren işsizler, Geologya Müzesi'nin kaldırımları üstünde dolaşıyor. Hasta kralın odasına oksijen veren motörlü tulumbalar gibi, yaşamasını bilmiyen insanlar'ın bütün damarlarını bağlamak lâzım geliyor. Umutsuz fakrüddem *[kansızlık]*, bol ve ucuz kan arıyor.

Her sabah, çekicini vurarak, konferansı açan gözlüklü MacDonald, eski Ankara münadilerini hatıra getiriyor: "Çare bula...a..a..n, çâre bulan."

Otelimin Holü

Akşam saat yedi buçuk... Savoy'un yemek salonuna bitişik sahanlıkta oturuyorum. Bütün radyoların kulakları bu saatte işte bu salonun cazına dikilmiştir. O kadar geniş ki, ötesi ucunda muzikayı duyamazsınız. Masalar daha şimdiden tıkabasa dolu.

Herkeste suvare esvabı. Gündüzlük esvapla gidilen ikinci bir lokantası var, onun da müşterisiz kaldığını görmüyorum.

Sahanlığın merdivenlerinden yemek salonuna inen halka bakıyorum. Kadın ve erkek güzelliğinden başım dönüyor.

Hemen spor diyeceksiniz. Doğru, İngiltere'de hiçbir madde vücut kadar mamul değildir. Hepsinde bir çelik yay oynaklığı var.

Fakat geçen sene Moskova'da, eski Rus karnını çökerten, eski çarlık yağını eriten Soviyet sporunu da görmüştüm; yarısı açlıktan ve yarısı demir üstünde bükülerek.

İngiliz vücudunda pehlivan pazı çıkıntıları yahut canbaz gerginlikleri yok. Bu, bir altın ve refah fizikidir. Basit bir spor estetiği değildir.

Onun için, taklitlerine en az benziyen şey, İngiliz tulumudur. Fakir, İngiliz olamaz.

Bu fizikte kuvvetten fazla, emniyet göze çarpıyor. Üç saat masa ve büro, sonra çayır, dağ, av ve kürek.

Londra'nın arka mahallesinde örs vurarak adaleleşmiş olanlar da var. Fakat onlar Savoy'un fraklanmış delikanlısına benzemez. Londra'da hayat, Nevyork'ta olduğu gibi standartlaşmıştır.

Fakat ananeleri ile mumları ve şamdanları ve perükaları ile ihtişamlı ve yüksekten bir standartlaşma.

Recent Parc *[Regent's Park]*

Bugün bir parkın içinden geçerken otomobilimizi durdurduk. Önümüzde iki araba daha vardı.

Uzaktan geyikler koşuşarak geldiler; her biri bir arabanın penceresinden başını içeri soktu: bir Şark kedisinden daha sokulgan, köpek kadar ehli...

Bir parkta aslanların bile serbeste yakın bir halde olduğunu duymuştum. Ben ehlî Teritoryal gördükten sonra, kaplanı tasmasız, kız çocuklarının peşinde gidiyor görsem gene şaşmam.

Hiçbir komünist hatibi, bir açlar sürüsünü Londra sokağında vahşiliğe sürükleyemez. Fakat köpek döven bir adam, Şikago zencisi gibi linç edilebilir.

Çok defa köpek satan dükkânların önünde durur, düşünürdüm: Şu İngilizler Mısırlıları, Mısır'ın develeri ve kendi köpekleri, Hintlileri, Hindistan'ın filleri ve kendi atları kadar sevseydiler...

Mısır baştan başa Gal cenneti, Hint boydan boya Eskoç rüyası olurdu...

Fiyongasız, kurdelesiz bir köpek boynunu hazin bulan İngiliz, 12 milyon fellahın yalın ayağını sade pamuk maliyeti hesapları arasında aklına getirir.

Asıl müşahadelerinizi Recent Park'ta tamamlamalısınız. Sabahları parkın hayvanat bahçesi tarafında dolaşmayı seviyorum. Burada ne bir kurdu kızdırmağa, ne de bir kuşu ürkütmeye imkân var. Serçe aslanın yelesinden pençesine sıçrayarak eğleniyor. Küçük derenin kenarında bir pelikan, genç bir İngiliz hanımının yanına durmuş resim çektiriyor.

Mahallenin çocukları şempanzenin daha küçükten dostudurlar. Ben gittiğimde karısı hasta olduğu için kliniğe götürülmüş, hepsi onun yasını tutuyordu.

Burada insanın akvaryumdaki yengeçle konuşacağı, yabani atı evine çağıracağı, yılanı karısının veya kızının boynuna takacağı gelir.

Havadis veren sinemaların birinde okşanmağa alıştırılmış balık bile

görmüştüm. Sahibinin eli suya girdiği zaman ona köpek gibi sirt veriyordu.

Parkın bir meydanlığında, iki yanı merdivenli bir köprünün içine girip çocuk yükliyen bir hecin, bir de fil var. Fil, bir gidip dolaştıktan sonra iki merdiven arasına girip bir müddet duruyor. Eğer yeniden binen olursa, tekrar gidip geliyor. Daha ufak çocuklar yolun kenarında durmuş, file bir şey uzatıyorlar; durmaksızın hortumunu kıvırıp verdikleri şeyi alması hoşlarına gidiyor. Atlıkarınca, bayram eşeği ve tay üstünde geçen çocukluğumuzu hatırlıyorum.

Elini kımıldattığı zaman ilk oynadığı şey Hint filinin hortumu veya Mısır devesinin hörgücü olan İngiliz çocuğunun umumî vali, yahut umumî kumandan olduğu vakit, Hintlinin burnunu ve Mısırlının kâkülünü ne kadar az mühimseyeceklerini düşünebilirsiniz.

Hortum, hörgüç ve yele arasında geçen bu çocukluk, eski Türk imparatorunun yay ve kılıç arasında beşiği sallanan prenslerinin terbiyesini görüyor. Tanıştığı en küçük balık foktur. Akşamüstü evine dönerken kulağına deniz aygırının sesi geliyor; hayalinde yele ürperiyor, hörgüç çöküp kalkıyor, hortum kıvrılıyor ve ucundaki kırmızı deliği bir Hint dilencisinin yırtılmış yaralı avucu gibi, önünde açılıyor.

Burası da bir cöngl, iki ayaklıların korkusu ile ürperen bir cöngl, bütün bu demir kafeslerin kimi kimden esirgemek için konduğuna insan şaşıyor.

Kumral dev yavrusu, Trafalgar, Abukir, Navarin ve tâ Yotland'a kadar, fatihlerin donanmalarını ördek sürüleri gibi avladı... Yedi umman bir dizgine bağlanıp adasına koşulmuş, onu kıtadan kıtaya götürerek köpürdü durdu.

İmparator, kral, prens, nice din ve dünya hanedanlarını küçücük adalarına yollıyarak yavrularına eğlence etti. Napolyon'dan Avusturya-Macaristan imparatoru Şarl'a kadar kaç taç elinden geçti, kaç taht müzesine girdi...

Devlet Adamı

MacDonald'a baktım: İmparatorluğun hacmiyle bu adamın çapını birbirine bir türlü uyduramıyorum. İki yanaktan sakallı eski İngiliz, kapalı odada piposunun kenarından konuşan, Fransız cümlesinin yarısı kadar kelime ile bir koca dava başaran tarih İngiliz MacDonald'ı göre göre, hayalimden büsbütün silinip gitti.

Zihnimde fazla mı büyütmüştüm nedir, Londra'da "devlet adamı"nı bulamadım. Fakat "devlet-adam" hâlâ var.

City'de avukat ve iş odalarının marokenlerine gömülen bu adamin hesap ve dosyalarını biz, aklımıza sığdıramayız. City adamı küre karşısında oturur.

Her memlekette birçok şeyler almak hatırımıza gelir: bir makine, bir gemi, bir tren... Fakat evinin anahtarını yelek cebine yerleştirerek City'deki bürosuna giden adamın peşinden: "Hişş... Mösyö..." dedikten sonra, "Bana bir taç verir misiniz?" diye yalvaracağınız gelir.

Bir taç! City'de bu, eski bedestanda âriyet gelin başlığı verildiği gibi verilir. Bir Krallık, Raçalık yahut Prenslik! Tabel, Alem ve Sancak!

Hepsini, karşılarında giydirip kuşandırıp, teşrifat vazifesini krallarına gördürürler: İngiliz hükümdarlarının büyük üniforma ile, Viktorya İstasyonu'nda karşılamağa gittiği taçdarların çoğu City'den giden tebdil'lerdir.

Krallık, voyvodalık ve prenslik veren Osmanlı İmparatorluğu'nun eski masalı, Sultanlık beratını kaza kaymakamlığı rütbesi gibi bağışlayan, ikide bir, padişah kafası alan, küçük City kapılarının eşiklerinde Şark saraylarını süründüren, Asya veliahtlarını yüzüstü ağlatan, bir binbaşısı, bir imparator torununu sokakta bildırcın gibi avlıyan bu imparatorluğun şimdiki destanı yanında ne kadar sönük düşüyor. Padişahlar var ki İngiltere kralı hazretlerinin o memlekette kumandanlık veya valilik eden, haşmetli yaverinin emirberidirler.

Geçenlerde Hint valisi, bir racaya bir sene izin verip İngiltere'ye gönderdi. Bu "Muvakkat tart" *[Geçiçi sürgün]* cezası idi. City'nin emirlerini dinlemiyen entelijans servis'in *[Intelligence Service: İstihbarat servisi]* korkunç dosyalarına teslim olunur. Çeka ve Makedonya

komitesi, bu elektrik asrı mekanizmasının yanında, belki 17.asrın el tezgâhlarına benzetilebilir. Şark saraylarına taç City'den, ecel entelijans servis'ten gider.

City efendisinin evine misafir olmak Şark kralları için esaslı bir şereftir. Memleketten oraya kadar rasgeldiklerine sorarlar: "Ne yapmalıyım, ne giymeliyim, karısına ne demeliyim?"

Hademe-kral, kâhya-kral, uşak-kral, hafiye-kral, siz bir de onları City kapılarında zil aşındırırken görmelisiniz.

Ben, son imparatorluk çocuğu, bu şahâneliğin gülüncünü Suriye'de görmüştüm. Orada saltanat mührü'nün sahibi Cemal Paşa idi. Fakat bizimki, çöle ucuz aba, kalp Alman altını ve tenekeleşmiş Çarşıbaşı nişanları dağıttı. Çünkü Cemal Paşa artık, Venedik kanalları içinde antreposu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun veziri değildi. Yan cebinde çek cüzdanı ve sol elinde nişan çantasıyla Hicaz'a gelen Lavrens *[Arabistanlı Lawrence]* adım başında sultan bırakarak, peygamber oğullarını Şam kapılarına kadar tazılar gibi sürdü.

1918'de kırmızı fesli İstanbul imparatorunun, Lavrens'in kralları değil, prensleri kadar itibarı yoktu. O, son senelerini bir Teritoryal kasketinin emir ve nehyi altında eğilip doğrularak geçirdi.

Başka milletlerin destanları olan Napolyon, Boer *[Birleşik Krallık ile G.Afrika Cumhuriyeti arasındaki savaş]* ve Büyük Harp *[I. Dünya Savaşı]*, City'nin ticaretlerindendir.

Bir İngiliz muharriri, şeytan City'nin bir yerinde doğmuştur diyor.

City taç ve taht kaynağı ise, Soho *[Oxford Street ile Picadilly Circus arasındaki semt]* ihtilâlci yatağıdır. İngilizler milletleri, başlarından ve kıçlarından iki taraflı yakalamayı âdet edinmişlerdir.

Büyük ihtilâlin, İtalyan Risorcimento'sunun *[Risorgimento: 19. yüzyılda İtalyan yarımadasındaki devletçiklerin İtalya Krallığı çatısı altında birleşmesini salık veren siyasi ve toplumsal hareket]* birçok memleketlerdeki parlamento isyanlarının tarihleri, Soho mahallesinin tarihine karışmıştır. Fransız ihtilâlcileri bu mahalleye sığınmıştır. Karl Marx enternasyonali orada hazırladı. Çar, tahtında, Lenin amele odasında onun kontrolüne tâbi idi.

Kaza belli olmaz: Hint ihtilâli de orada yetişti. Marx Lenin'i, Lenin Stalin'i, Stalin Hint ihtilâlcisini doğurdu. Bombay sokaklarında İngiliz

zabitlerinin suratına patlıyan bombalar, Soho'da kuruldu. Napolyon büyük ihtilâlin hürriyet ve milliyet esaslarını Avrupa'ya dağıttığı zaman, bu prensiplerin onun aleyhine 1813 vakalarını hazırlayacağını düşünmemişti.

Raca, valisinin emrinde, Ağahan kendi sarayında, Hint ihtilâlcisi Soho sokaklarında ve bu oynak trapezin ucu City'nin kâğıtsız, kalemsiz, dosyasız, günde üç saat odasına kapandıktan sonra Henley'de kürek çekmeğe yahu Eskoçya'da balık avlamağa giden güler yüzlü sarrafın elindedir.

İdi... Demek istiyorum. Fakat ilk sayfalarda kullandığım mistik sözünü Londra'da değiştirmek lâzım geliyor.

İngiliz politikası bir riyaziye'dir *[Matematik bilimi]*.

Bu imparatorluk, ilk ve Ortaçağ saltanatları gibi fatihler tarafından değil, tüccarlar, nakliye kaptanları ve banker kâtipleri tarafından kurulmuştur. His'le değil, hesap'la büyüdü. İngiliz siyasetinin insanı ürküten uysallığı, adaptasyon kudreti de şüphesiz bundan geliyor.

Ağahan'ı Gördüm

Bir Fransız der ki: "Asrımızın en büyük kâşifi ampulü bulan Edison değildir, Ağahan'dır."

Ve izah eder:

"Hintliler cennete gitmek için paralarını suya atarlardı. Ağahan "Bana veriniz!" dedi. O günden beri Hintliler paralarını Ağahan'a veriyorlar. Keşif buna derler."

Dün sabah sokakta dolaşırken, otelinden çıkan Ağahan'ı gördüm. Yakındaki alaturka hamamda yıkanmağa gidiyordu. Kim bilir hangi gece kulübünde sabahlamıştı. Şakakları, hâlâ viski sarısı terliyor!

Biraz sonra, başından, iki kurna dolusu ılık su boşaltacaklar. Çünkü Hindistan'a gidecek mukaddes şişeleri doldurmak lâzımdır.

Eskiden paralarını Ganj'ın çamurlu suyuna atıp kurtulan Hintliler şimdi, üstelik Ağahan'ın sabun tortulu bulaşık suyunu da içiyorlar.

Ağahan göbek taşı üstüne yığılmış, genç tellaklara, bir dolama sarık gibi kat kat karnının yağlarını oğduruyor.

Hint şişelerine giren sular, Ganj'ın kenarında bütün kıvrılmış bağırsakların şifa diye beklediği su.

Kimin kirinin suyu, kimin teri, kimin yağı?

Ve Londra'nın yeraltı kulüplerinde bütün orospular Hint nezirlerini paylaşıyor.

Nis'li satıcı kız, Ağahan'ın çocuğunu büyütüyor; o da ter suyu, kir suyu, göbek ve apış suyu, kulak ve ayak suyu satacak... Londra zemzemi!

Hyde Park

Hyde Park, Şinasi, Kemal, Simavi devrinin hürriyet cenneti idi. Türkiye'de on dokuzuncu asır ortalarından beri bütün hürriyet münakaşalarının arasında Hyde Park'tan bahsolunur. Meselâ:

Orada bir Hintli İngiliz sarayına sövebilir, derlerdi. Bir Hintlinin Hindistan'da neye sövmek hakkı olduğunu sormak bizim hürriyetçilerin akıllarına gelmezdi.

Dün konferans dönüşünde parkın nutuk tarafına uğradım. Nutuk tarafına diyorum, çünkü bu meşe ve kestanelerin altında hürriyet yalnız söz söyliyenlere değil, kafasını dinlemek istiyenlere de verilmiştir. Orada birçokları bütün gün sırtüstü sade suya roman okurlar.

Sekiz on kürsü, hepsinin üstünde bir adam, önlerinde elli ile yüz arasında bir kalabalık! Eski selâtin camilerindeki kürsü vâizleriyle, hepsinin gediklisi olan cemaatler hatırıma geldi.

Burada kim bilir kaç asırdır, hatipler somurtkan Londra'ya yumruk sıkıyor. Londra, kürsülerin biraz ötesindeki caddeye bir dev bağrı gibi yaslanmış, iyi bir yemeğin hazım saatini geçiren bir karın rahatıyla kim bilir kaç asırdır sözle okşanmaktadır.

Bu laf kürsülerinin etrafında dolaşırken, Yahudilerin Kudüs'teki ağlama duvarını düşünmemek mümkün müdür?

Hyde Park'ta herkesin istediğini söylemekte olduğunu gördüm. Eğer polis, arasıra hatibin sözünü keserse, yirmi dakikası tamam olduğu içindir. Hatip birkaç şilinlik vergisini ödiyerek nutkunu uzatabilir.

Hatip, eğer kalabalıktan gelen her söze cevap vermeğe kalkışırsa, nutkunun zayıflayacağını bir kitapta okumuştur. Onun için itiraz, denize atılan çakıl gibi, bir cümle yarığının içinde kaybolup gider.

Burada bir telkin, asırlarca sürer gibi geliyor. Hyde Park'ta Latin gevezeliğinin laf üstünde kalmak hırsı yoktur. Cümle, Latin'i bir süngü gibi çeker; onun için hele son Fransız kitaplarının çoğu suda şişmiş süngeri andırmaktadır.

Hyde Park nutku, hatip tarafından bir fıkra, kalabalıktan iki söz, hatip heyecandan morardığı vakit bir gülüş, bir kahkaha, sonra gevrek kemirerek çayıra, ağaç gölgelerine doğru bir gidiş:

"Londra'da Allah'a inanmayan 70.000 kişi var."

Ben birini gördüm; "inanmayayım da ne yapayım" diyor. Yahut:

"Lord X'in 78 uşağı var. Her birinin aylığı ile bir işsiz ailesi pek iyi geçinebilir."

Hyde Park'taki ihtilâl nutukları bana, hayvanat bahçesindeki pelikanlardan bile daha ehlî, sokulgan geldi.

Bir söz İstanbul'da tamamlanmadan Erzurum'dadır. Kim bilir. bir Hyde Park dedikodusu Eskoç dağlarına kaç senede gider?

İngiliz'in en güç karar verdiği şey hareket'tir. Onun içindir ki en iyi onu yapıyor. Kurşun işlemez deri, bir Müslüman masalıdır. Fakat İngilizlerin kolunu ve ayağını oynatan düğmeyi bulup basmak için bütün Latin belâgati 1918'den beri uğraşıyor. Hâlâ, bilseniz, konferansta Fransa ne kadar dil döküyor: Hyde Park'ın bütün bülbülleri susakaldı.

Anarşi, İngiliz değildir.

Bu kürsülerin yanına gelenler, biraz evvel, Lord Darbey'i atla gezinirken görüp şöyle düşünmüşlerdir:

"Lord hazretleri hâlâ ata biniyor, demek ki İngiltere devam ediyor."

İngiliz hürriyetinin tarihi, İngiliz tarihi demektir. 12. asırda polis, halk kuvveti olarak her tarafta muntazam ve hâkim idi.

Hyde Park hürriyetine gipta edenler, bu hürriyetin yalnız asırlik bir ahlak terbiyesi değil, hattâ mizaç, huy, kan, sinir meselesi değil, hürriyetin İngiltere'de bir mesuliyet terbiyesi olduğunun farkında değildirler.

Burada bir aç bile mesuliyet hissiyle, ölçülü, tartılı ve hesaplı yürür. İngiliz ferdinin mesuliyet terbiyesi üstünde ısrar edelim. Musolini demokrasiye küfür savurduğu mülâkatların birinde; "Yalnız İngiltere müstesna!" diyordu. Orada her fert bütün vazife ve mesuliyetleri ile devletten bir parçadır.

Ben bu kitabı bastırırken Londra üstüne açlar yürüdü. Hükümet, iki gün evvel, nümayişçiler için Hyde Park'ı kendi eliyle hazırladı ve kendine sövülmek için, on tane kürsü kurdu.

Abdülhak Hâmit Londra'da müsteşarken, bir gün saraydan bir emir almıştı: Paris'te padişahın düşmanları tarafından çıkarılan bir gazete, Fransa Hükümetine rica edilerek menedilmiş; muharrirler, aynı gazeteyi Londra'da basmağa başlamışlar. Abdülhak Hâmit İngiltere Hükümetinin de Fransa gibi cemilekârlık göstermesini rica edecekti.

Hariciye nezaretinde müracaat ettiği adam, Osmanlı müsteşarini uzun uzun dinledikten sonra, kısaca:

"İmkânsız!" diye cevap verdi.

"Fakat... Fransa'da böyle yaptılar."

"Olabilir. Fransa'da cumhuriyet, bizde hürriyet vardır." Büyük Harp'te bazı İngiliz gazeteleri muharebe aleyhine yazmağa başlamışlardı. Hükümet düşündü, taşındı, sansür koymasına imkân yoktu. Bu nevi gazetelerin İngiliz adasından ihracını yasak etti. O sırada Jores'in *[Jean Jaurès: Fransız sosyalist politikacı ve düşünür]* cesedi çürümüştü; Cailleaux giyotine gitmek üzere idi.

Çünkü 1915'te hürriyet Fransa'da 100, İngiltere'de 700 yaşındaydı.

Ancak gene burada kendiliğinden öyle bir disiplin havası var ki çok defa yollarda gezerken kendimi İstanbul'un örfî idare günlerinde sandığım olmuştur. Gece saat 12'de içki müsaadesinin bittiğini, masanın üstündeki kadehi boşaltıp geri vererek garsona hatırlatan müşteriler gördüm.

Paris'ten geçerken bir dostumla iki milletin hürriyet telakkilerine dair konuşuyorduk. Dostum, Chateaubriand'ın sözünü tekrar etti: "Fransızlar hürriyetçi değil, müsavatçıdırlar."

Gerçi Fransa'da Hyde Park nutuklarının bir kısmının söylenmesine polis müsaade etmez. Fakat bütün İngiltere'de müşterisiyle sövüşen bir şoföre, yahu müşterisiyle boğazlaşan bir garsona rasgelemezsiniz.

İtalya'da seyahat eden bir Fransız, haftalarca ağızını açıp bir şey söyliyememekten yorulmuştu. Ne zaman dilinin ucuna "Musolini" kelimesi gelse, biri kolundan dürtüyordu. Seyahati bittikten sonra,

tren hududu geçer geçmez Fransız, ilk istasyonda indi ve göğsünün bütün kuvvetiyle haykırdı: "Kahrolsun cumhuriyet!"

Fransız, hürriyetini, eğer memleketi için zararı olabilecek bir jestte veya bir gevezelikte olsun gösteremeyecek olursa, bu hakkının battal edilmiş olup olmadığından şüphe eder.

İngiltere'de hürriyet bir süs-hak değil, bir hakikat olduğu için susmasını biliyor.

Hyde Park hürriyetten sonra, mantıkı akla getirir. Bu koca şehri bir gün avucunuzun için gibi öğrenebilirsiniz. Bütün adresleri gözünüz kapalı bulabilirsiniz. En iyi rozbif hangi lokantadadır, en iyi bira hangi yeraltı kahvesinde bulunur, hepsini belliyebilirsiniz. Yalnız bir İngiliz'in komiği neresinde ve mantığı neresinde, bunu mümkün değil ayırdedemezsiniz.

Fransız mantıkçılığından bahseden bir muharrir der ki “Fransız formülsüz düşünemez. Hayatı daima bir hukuk formülü yahut pullu bir kâğıt içinde dolduracağını zanneder."

Mantık Latin'dir. Fakat yaratıcı değildir. İngiliz ihtilâli, ne taca, ne derebeyine karşı, fakat laf kalıbına karşı bir savaş olarak tasvir olunabilir.

Biz mantıktan kayan sözü, hareketi, jesti komik buluyoruz. Eğer Hyde Park'ta bir ölçü ile dolaşırsanız, büyük kapıdan çıkmadan evvel kasıklarınızı yoklayınız.

1866'da bir İngiliz muharriri bakınız ne diyordu: "beş kıta gönüllü haraçgüzarlarımızdır *[Haraç ödeyen]*. Amerika ovaları ve Rusya; işte buğday tarlalarımız. Şikago ve Odesa; ambarlarımız. Kanada ve Baltık memleketleri; ormanlarımız. Avusturya ve Amerika; koyun ve öküz ahırlarımız ve meralarımız. Bize Peru gümüşünü, Kaliforniya altınını yolluyor; Çin çayımızı, Şark Hindistan'ı kahvemizi, şekerimizi ve bakkaliyemizi yetiştiriyor. Fransa ve Asya; bağlarımız. Akdeniz; yemişliğimizdir."

"1886 ile 1867 arasında İngiltere'yi bütün dünyada takip ettim. Her yerde İngilizce konuşan veya İngiliz'lerin idare ettiği memleketler buldum. Bütün seyahatimde bana ırkımızın büyüklüğü itikadı kılavuzluk etti."

Recent Parc'ta bu satırları hatırlarken, o tarihten evvel Adriyatik'ten

Çin'e kadar seyahat eden bir başka İngiliz'in sözü kulağımda çınladı: "Her tarafta Türkçe konuştum."

Buy British *[İngiliz Mallarını Satın Alın]*

Duc de Connaught'ın doktoru gazetelerde şöyle bir rapor bastırmış: "Duc'ün ecnebi güneşi almasına ihtiyaç görülmüştür." Her köşe başında karşınıza, gündüz ise en çiğ boyalarla, gece ise renkli elektrik ışığı ile şu cümle çıkıyor: Buy British.

Birisi dedi ki: "Bu yazı bizim yerli mali al ilânlarına benzemez. Bir İngiliz bunu okuyunca, imparatorluğunun menfaati ona itaat etmekte olduğunu düşünür ve öyle yapar."

Yerli mali ilânı, Balkanlardan çıktıktan sonra, İtalya istasyonlarında sizi yakalıyarak Amerika'nın öbür ucuna kadar gözünün önünden eksilmez.

Zonguldak'ın yanı başında kömürlerini yığan, feshanenin karşısındaki ambarlarda kumaşlarını istifliyen, çelik, demir ve tunç yumrukları ile Türk gümrüğünü döven İngiltere, yahut Almanya, yahut Fransa'ya zerzevat camekânları içinde bir Türk domatesinin kırmızısını hazmettirmek güçtür.

"...Saray balolarını sunî ipek, Avustralya devekuşlarının tüyü ve İrlanda danteli kaplamıştır."

Rusya'da iken bir Türk derileri davası dinlemiştim. Bizim tüccarlar, Türkler tarafından satın alınabilmek için, yerli derilerimiz üstüne ecnebi malı yaftası yapıştırıyorlardı. Ruslar: "Biz Türk derisi pazarlık etmiştik" diye böyle markalanmış bir büyük stoku Odesa'da zaptetmişlerdi.

Londra sokaklarında dolaşırken, birçok defalar, 1908'de İstanbul'un Avusturya boykotu günlerinde geziniyorum zannettim. O vakit fessizlikten keçe külah giydiğimiz için kendimize gülmekte ne kadar haksızmışız. Fessiz Osmanlı başı, tereyağsız İngiliz midesinden daha az tuhaftır.

Ottova'dan sonra, pazarı İngiliz sofrası olan Danimarka'nın ticareti temelinden vurulması üzerine, bir Danimarka sefirinin söylediğini unutamam:

"Eğer iş böyle devam ederse, kralımız elinde bir istida ile Londra'ya gidip Danimarka'nın İngiliz dominyonları arasına alınmasını rica edecektir."

Yüzde yüz tabi bir iktisat bir memlekete müstemlekelik arattırabilir. Yarın Avrupa çocuklarına; "Vatan nedir?" diye sorduğunda, "Büyük bir menfaattir." cevabını vereceklerdir.

Karnı boş, sırtı yamalı, ayağı çıplak istiklâl, 19. asır rüyaları içine gömülüp gitti.

Yoksa yalnız Danimarka sefirinin bu sözünü değil, ne İsviçre'yi, ne de Kanada'yı izah etmek imkânı vardı.

Elektriği Söndürdüm

İlk geçtiğiniz sokaklarda yürüyebilmeniz için aydınlık lâzımdır. Picadilly'de elektrik söndürmesini ve karanlıkta yürümesini öğrendim. Picadilly Circus'e doğru inerken karşımda ışıldayıp kararan, bina boyu tekrar yanan, su gibi akıp dalgalanan sarı, beyaz, mai bütün ampulleri kapıyorum: Derinden keman ve mandolin sesi geliyor.

Dilenen İngiliz!

Düşündüm, düşündüm hatırladım: bir Beyrut gecesi idi. Orada aç kalmış olanların iniltilerini duymuştum. Fakat o musiki, göğüs kemiklerinden ve hançere etinden geliyordu. O da bir açlık musikisi, fakat daha tabiîsi idi.

Elektriğin arkasındaki karanlığa gözüm alıştı hayaletleri seçiyorum.

Eros heykelinin altındaki taşlar üstünde bir sürü aç ve işsiz, karınları üstüne çökmüş bakınıyor. Ve biraz ilerde, karşı kaldırımdan başı açık fraklı erkek, kıçına kadar çıplak karısını koluna takmış geçiyor.

Taş üstündekiler, sabaha karşı gelen çorba ve çay arabasını beklemektedirler. Bu arabayı iri, kalın ayaklı, kaba nallı atlar çeker ve tam giyotine adam götürülen saatte buraya gelir. İzmarit kemirerek buruşan mideler, o vakit sıcak çorba ile biraz ısınır, yayılır ve gevşer.

Başında komünist kasketi ile bir delikanlı, gelene geçene ihtilâl kâğıtları dağıtıyor. Onları fraklılar bile sinema ilânı gibi alıp ceplerine sokuyorlar.

Londra'da komünist, buğdaysız ada, etsiz ada, tereyağsız ada, zeytinsiz ve soğansız ada,
Komünist, o da
Kanada ekmeği,
Hint pamuğu,
Avustralya yünü ile adayı besliyecek ve giydirecek değil midir?

İşte MacDonald, mektep hocası, sosyalist Mac! Başvekil olurken arkadaşları kendisine pabuç verir gibi otomobil yolladılar. O da tahtlar, taçlar, sırmalar ve püsküllerle oynadı.

Ne yapacaktı? İmparatorluğu mu dağıtacaktı? Çok çok Londra vergilerini arttırıp işsize, daha fazla hafta sadakası verdi.

İmparatorluk dağılırsa 40 milyonluk adanın talihi, 40 milyonluk Polonya'nın talihinden daha güzel olabilmesi için ne sebep kalır? Komünistler hiç şüphesiz, en iyi boyanmış kızıl bayraklarını, İngiliz donanmasına hediye edeceklerdir.

Almanya da bir imparatorluk cumhuriyeti olduktan sonra, İngiltere'de eğer bir gün bir ihtilâl olursa, İngiltere kralı ve Hindistan imparatoru şahâne komünizmi diye bir rejim adı işitebiliriz.

Taş üstünde pinekliyen eğri büğrü halk ile Savoy cennetinin delikanlılarını düşündüm. Bütün İngiliz caddesi bana, koyunları gibi semiz, önlerine Latin karnı asılmış, sırtlarında Alman hazır esvabı, ekmek sayi'ine giden insanlarla dolup boşalıyor gibi geldi.

Bizim hayallerimizde horozlar vakitsiz öter: Henüz haritası musanna *[usta işi]* küreyi avuçlamamış bir pençe olan imparatorluğun bağrında olduğumu ne çabuk unutuyorum.

Şırrık, şırrk...

Galata'da eski bir sarraf dükkânının önünde imişim gibi, elden ele istiflenen mecidiyeler hatırıma geldi. Dönüp baktım: Kadın erkekle pazarlık ediyor!

Erkek dil bilmediği için, şilin sayarak konuşuyor. Bilmem nerede şu cümleyi okumuştum: "1914'ten beri Picadilly sokaklarında orospular artık Fransız değildir!"

Sokağa yeni başlıyan İngiliz kadını, yeni sanatını açık, kuru, kaba, nazsız yapıyor. Elektrik altında gece yarısı erkeğinin sarhoş iştahı, sarıya yaldızlanmış kadın tırnağı ve pırıl pırıl şilinler yanıyor.

1925'te idi. Bir kabarede tanıdığım bir İngiliz'le oturuyordum. Bir aralık dostum masadaki kadınlara bakarak bana döndü: "Buralara geldiğim vakit, bir şeyden gururlanırım." dedi. "Bilir misiniz, sokakta ve kabarede satılığa çıkmış İngiliz orospusu yoktur!"

Yeni türeyen acemi Türk kadınlarına bakarak ne kadar sıkılmıştım.

Şırrrk... şırrrk... Şşırrrk...

Hayır, hayır, şimdi bana Picadilly kaldırımı, abanoz sokaklarının kasap camekânlarını hatırlatıyor; Yaldız tırnaklısı beş şiline, kürksüzü iki buçuk şiline!

Taymis Kıyılarında

Bir resim midir, diye gözlerimi ovuşturuyorum. Yapılmış kadar güzel bir kır, havuz kadar hendeseli bir nehir ve bir bibloya benziyen kayığın içinde oturmuş bir erkekle ayakta, küreğe tutunmuş bir kadın, ikisi de hemen şimdi fırçadan çıkmış gibi hepsinde, her şeyde rahat ve zevk, bir genç kız dudağından gülüyor. Henley veya Richmond'a doğru, Taymis boylarında bir vikend *[weekend: haftasonu]* geçirmiyenler için İngiliz hayatını tatmak mümkün müdür?

Kır ve ev, bütün İngiliz saadeti bu iki kelimenin içindedir. Sessiz ağaçlar arkasında yeşil, sarı, mai bengalovlar, çimenler üstünde karı koca, baba kız, oğlan ve kız kardeş en seçme erkek ve dişi cinsi, kimi kayıkta, kimi tenis ağı arkasında, kimi hamakta; bu bir yağlı boya resim sergisi, bu bir hayal parçası!

Otların içinde hususî renkli bir ot, böceklerin arasında hususî biçimde bir böcek, tutulamıyan bir top, altı yaşında bir çocuğun bütün oyunları onlara hoş geliyor.

Bizim eski bayramlarda çocuklarımızı üç gün avutamayan salincaklara, İngiliz kırlarında her gün ak saçlı çiftler biniyor.

Mesut olmak için hayat felsefesini basitleştirmekten ve kolaylaştırmaktan daha doğru ne olabilir? İngiliz nüktesi denen şey bile ciddi'nin keyifleşmesinden ibarettir. Bu nükte, Fransa'da karışmağa başlıyarak Şark'a bilmece haline gelir.

İngiliz en iyi dinlenen ve hayat felsefesi insanı en çok kıskandıran mütekâmil adamdır.

Bir Cenuplu *[Güneyli]* veya Şarklı tekâmül ettikçe hayat, ona zevk verecek hassalarından sıyrılmaktadır. Cenup'ta *[Güney'de]* ve Şark'ta yaş, yalnız beyaz kıl veya buruşukla değil, somurtuşla ölçülebilir.

Kaç gündür gezdiğim yerlerde Anglo-Sakson hayat sanatı'nın sırrını arıyorum. Acaba bu şimal *[kuzey]* adamlarının yatak dışında geniş bir hayat kültürü buluşlarından mı ileri geliyor?

Şark'ta hayatın öbür adı yatak hapsi'dir.

Bütün İngiltere yuvalanmıştır. Hom... En serbest kırda bile hava, iç hava, duvarla örülmüş bahçe havası var...

Kirda, suda, kulüpte, otel holünde dolaşan bu kadınlarla erkeklerin akıllarına en son uğrayan şey, Akdeniz milletlerinin bütün akıllarını kaplamış olan şey olsa gerektir. Hemen İngiliz riyakârlığından bahsedeceksiniz. Donunu pantalonunun içine saklamakla itina gösteren bir adama neden riyakâr dendiğini anlamıyorum.

Karısı ile kendi yanında öpüşmediği için İngiliz'e mürâî *[ikiyüzlü]* demek Şarklıya ne kadar yakışabileceğini siz düşününüz. Riyakâr, açıkta namaz kılan softa, riyakâr çarşı çeşmesinde abdest alan yobaz, ahlak ve namus sözü dişleri kadar ağızında, tükrüğü kadar boğazında, yaşı kadar gözünde, biz riyakârın ne demek olduğunu biliriz.

Kan, mizaç, güneş, istediğiniz kadar sebep sayınız. Kolay eğlenebilmek ve dinlenebilmek, yatak odasını, arasıra, evinde birakabilmek, eğer bir terbiye iradesiyle elde edilebilirse, gençliklere bu kadar kolay saadet terbiyesi verilmelidir.

Çit, çimen, çiçek... İki üç asırdır kökleri kalınlaşan çayırlar, bazı şatolarda ayak basıldıkça yay gibi oynarmış.

Ahmediye ve Muhammediye masallarında cennet, işte bu Henley yolu üstündeki İngiltere olarak tasvir edilmiştir. Şimdi bana yeşil manzara, otlayan bir koyundan evvel sırtüstü güneşlenen bir İngiliz'i hatırlatıyor.

Üstünde insan yürütülen çimen yalnız İngiliz adasında bulunur.

Eğer toprağın bir çeşit yosunlanmasına benziyen bu yeşillik su ile yapılmak lâzım gelseydi, imkânsızdı. Onun için hava on beş gün yağışsız geçerse İngilizler, "Kuraktan yanıyoruz." derler.

Ve bir asır bu adanın üstüne yağan altın yağmuru, beş seneden beri dindi. İngiltere'nin, MacDonald'ın gözlüğü altından niçin şaşkın bakındığını, hangi sebep daha iyi izah edebilir?

Osmanlı rahatı bağdaş kurup çubuk tüttüren bir sarıklıda gösterilirdi. İngiliz rahatı, çimene basıp bacasını tüttüren Conbul'da temsil olunabilir.

Şimdi bu bacalardan çoğu bedestendeki Osmanlı çubuğundan ve

mezar taşından sonra, ölümü en çok hatırlatan şeyler olmuştur.

Dumansız baca! Nefessiz hançere, kalp vurmayan göğüs, nabız atmıyan bilek gibi...

Nuh'un Yanlışı

19. asır iktisat ilmi, bizim eski divan edebiyatı gibi, hakimlerin ve kazançların bir methiyesi idi. Gemiler İngiliz adasından bez yükleyip Şangay'dan Çin gümüşü ve çay getirdikleri zaman Cambridge şairleri kaside okurlardı: "Bir yarda *[91 santimetre]* bez, 3 santim kutrunda *[çapında]* bir Çin gümüşü veya bir kilo çay demektir."

Bir sengine yekpâre acem mülkü fedadır... *["Bir taşına bile bütün Acem (İran) mülkü fedadır."]*

Fakat Ümit Burnu'ndan boş dönülmeye başlandıktan sonra liberalizmin bütün Nefi'leri sustular. Yarın işsizlik sadakası almayacak olurlarsa, kendi ilahlarını hicvedeceklerine şüphe yoktur.

Bilmem dikkat ediyor musunuz? Son zamanlarda her sosyalizmin başına millî püskülü takıldığı gibi, buhranlar da millîleşti. Bütün köyler bataklığa sırtını çevirmiş, her biri kendi malaryası için bir kinin terkibi bulmağa savaşıyor.

Bir Yugoslavyalı sormuştu:

"Bir şeyler ümit eder misiniz?"

"Neden?"

"Konferanstan..."

"Konferanstan... Hayır... Buhran'dan evet!"

Tufan tepelerin yamaçlarına kadar çıktı. Şimdi mesele Nuh'un hatasından korunabilmektir: Tufan seli üstünde batıp çıkan canlı ve cansız şeylerden teknemize ne alacağız?

Bütün eşyadan birer örnek, bütün mahlukatlardan birer damızlık yükliyemeyeceğiz. Hattâ eğer suda daha boğulmamışsa, boğazını elimizle sıkmamız lâzım gelenler var.

Ne çare ki her geminin kaptanı şimdilik kendi yüzüne Nuh maskesi takıyor.

MacDonald iktisat ilmini bir Vikers uskuru gibi, kendi adasının kıçına takmış, hep onun hesabına döndürüyor.

Made in Cambridge markasının Manchester dokumasında daha sürümlü olduğunu yalnız o zannediyor!

Sarı Tehlike

Cenevre'den beri Japonları ne kadar sevimsiz buluyorum. Garplılarla *[Batılılarla]* yarışıp İngiliz'i, Fransız'ı ve Amerikalıyı kızdırdığı zaman hoşuma giden sarı adam, Çin'de gözümden düştü.

Bir Asya milletinin güzelliği, ancak Asya kurbanlığının lideri olmasındadır.

Doymuş olan beyaz, şimdi, yavaş yavaş, sindire sindire çok vurmaksızın yiyor. Aç olan sarı ise Afrika'ya ilk giden beyazîler gibi, bütün çenesi ve pençesi ile yiyor ve dişlerinden artanı ininin yanında ihtiyat bırakıyor.

Gülüşlerini yakalayıp boğazlarına tıkmak istiyorum. Japon bir ispirtizme *[maneviyatçılık]*, metafizik bir telepati gıdığına tutulmuş gibi boyuna gülüyor. Cenup Amerika'sına *[Güney Amerika'ya]* giderken biri benim soframa düştü. Cherbourg'dan Rio de Janeiro körfezine kadar güldü.

Bir İngiliz muharriri der ki:

"İnsanın tariflerinden biri gülen hayvan olduğunu bilirsiniz. Bu cins, Japon adalarında bulunur, bizim cins arasıra güler."

Bir Japon'un ağızı durduğu zaman, gözlerinin ucunda ve içinde başka bir şey gülüyor. Bu göz, Japon gözü, bu bir pusu... Yuvarlatılmış sihirbaz zarı gibi, şimdi kara maça, peşinden kupa, biraz sonra sinek göstererek siyahlı kırmızılı dönüp duruyor.

Yaşsız göz, melankoli gölgesi vurmamış deri!

Japonlar beyazlar imparatorluğunu bir sıtma gibi tutmuşlardı.

Şimdi bir kanser gibi böbreklerine yerleştirmişlerdir.

Onlar belki İngiliz imparatorluğunu dört senede alabilirler. Fakat İngiliz tavrını alabilmeleri için kim bilir ne uzun kültür riyazeti lâzım!

Kızgınlıkla âdeta renk davasına katılacağım. Fakat Mançuri *[Çin'in kuzeydoğu bölgesinde yaşayan halk]* ve zenci, kitâl *[savaş]* ve linç, biri

kanı boşalmış derinin sarısı, biri ateşte kavrulup kömürleşmiş derinin karası ile derin derin, gözüme bakıyor.

Foreign Office *[Dışişleri Bakanlığı]*

Elimde olsa karşımdaki binanın ta üstüne, elektrik harfleriyle şu satırı yazardım:

Denizler yolu, Hint yolu, Flandır yolu.

Ve altına şu tarihleri ilâve ederdim:

Cebelitarık 1707 - Malta 1808 - Aden 1839 - Perim 1855 - Kurya, Murya adaları 1786 - Kıbrıs 1878 - Somali 1884

Bir sandukada yatan birkaç imparatorluğun kitabesini andıran bu satırlar, Hariciye Nezareti binasının üstünde, İngiliz saltanatının davasını ve kudretini, bir sürü kitaptan daha iyi anlatabilir.

Bugün Foreign Office'e bir tanıdığımı görmeğe gelmiştim. Sade bir oda, basit bir adam!

Az söyliyen, ağızından hiç iş şikâyeti duyulmıyan, esnemiyen, ne politikada, ne mülâkatlarda adı geçmeksizin, bir gün büyük bir rütbe ile masasından ayrılıp malikânesine çekilen İngiliz memurunun portresini az çok tanırız. İngiliz siyasetini nazırlardan fazla bu memurlar döndürür. Birkaç sene içinde Foreign Office'e nazır olarak ardı sıra bir üniyonist *[Birlik taraftarı]* muhafazakâr, bir sosyalist makinist, iki de radikal hukukçu geldi, fakat siyaset devam etti.

Büyük İngiliz sefirlerinin tasvirlerini ve hikâyelerini okumak kadar zevkli pek az şey vardır. En az talimat alanların, en az dosyası olanların, en az yazanları İngiliz sefirleri olduğunu bir kitapta görmüştüm.

Büyük İngiliz davası bu şahsiyet ve karakterlerde âdeta bir miras, bir kültür, bir ensten *[muhtemelen "ısrar" anlamında]* olarak devam edip gider.

Lord Curzon 29 yaşında Hindistan Umumî Valisi idi. Veliaht Edvar, kraliçe Viktorya namına tetevvüç *[Taç giyme]* şenlikleri için Hindistan'a gitmişti. Büyük merasim meydanındaki tribünde Edvar ön

sıraya doğru yürüdü. Lord Curzon bir dürtüşle prensi geri çekti ve kendisi ilerledi: "Hindistan imparatoriçesinin oğul dahi onu temsil eden valinin önüne geçemez."

Binbir gece hikâyeleri hakikaten masaldırlar. Fakat o gün, sabahtan akşam karanlığına kadar, bu 29 yaşındaki delikanlının önünden donanmış develeri, sırmalı filleri, altın kaplama racaları, elmaslı sultanlarıyla bütün Hindistan eğildi geçti.

İngilizlerde karakterin ne erken olgunlaştığını gösteren iki küçük misal daha: 1770'te Madrid sefiri olan James Herris 24 yaşında idi. Statford Canning 23 yaşında büyükelçi olmuştur.

Şu portreyi de nakletmek isterim: 1867'de Paris'te sefirlik eden Lord Lions o kadar utangaç idi ki yeni alınan bir bahçıvanla karşılaşmak korkusu ile bir hafta bahçesine çıkamadı. Uşaklarının gözlerine bakamazdı, onları baldırlarının kesiminden tanırdı. İki defa son derece hiddet ederek bağırmıştır: birinde protokol müdürü onu at yarışlarında ikinci sıraya koyduğu için. Bir başka seferde ispirini *[At veya araba uşağı]* kısa pantalonsuz arabacılarla bir arada oturduklarından dolayı!

Dostum sevimli ve sakin bir adamdı. Konferansta neler konuşulduğunu benden sordu. Dünyayı meşgul eden bu mesele ile hiç uğraşmadığına şüphe etmiyorum. Emniyet ve salâhiyet, İngiliz demokrasisinin hürriyet kadar esaslı unsurlarındandır.

Bütün bina yarı karanlık, boş, her tarafta parmaklık, tokmak, pirinç ve bakır... Merdivenleri inerken birdenbire irkilip durdum.

Osmanlı İmparatorluğu katedrallerdeki mezar mahzenlerine benziyen bu çelik kapılı odaların hangisinde gömülü idi? Gözümün önüne başı kavuklanıp sırtı kürklenmiş, beli kayışlanıp kılıçlanmış, ayağında sarı pabuç, geniş sakallı bir mumya geldi. Sonra fesi kulağına geçmiş, istanbolini *[yakası kapalı üst elbisesi]* ilikli Vezir Paşa'yı yanimda görür gibi oldum. Eğilerek, büzülerek, titrek ve sarı basamaklar üstünde sendeliyen bu hayali ensesinden yakalayıp kapı tokmaklarına çarpmak istiyordum.

1908'de hürriyet günü Sir Lauter'in arabasına koşulduğumuzu düşünüyordum. Sanki Yıldız Sarayı'ndan aldığımız hâkimiyeti İngiliz sarayına taşıyorduk.

1908 inkılâbının hürriyet, hakkı ise, İngiltere kuvveti idi. Eğer

hürriyet anarşisi yüzünden kiliseler ve milliyetler ayaklanmışsa bunun, zihinlere sığmayan bir sebebi, eğer İngiltere, Bosna-Hersek meselesinde Trieste'yi, ve Bulgar tacı meselesinde Varna'yı vurmamışsa bunun, akıllarına ermediği bir esrarı olmak gerekti.

1908, anarşi ve İngiltere'ye teslim olmuş bir ihtilâldir. Bu ihtilâlden zavallı Rumeli'nin hayali ile İngiliz kralını, Kâmil Paşa'nın arkasında, ayakta gösteren bir kartpostal hatıra kaldı.

Hürriyetin verilir bir şey değil, alınır bir şey olduğunu söyliyen Babıâli, onun iki eli kulağında, kaside okur dilenciliğini ederek bir İngiliz gemisinde son nefesini verdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz tacına son hediyesi, istiklâl olmuştur: Babıâli onu, Amiral Galtrope'un göğsünde Mondros açıklarında bir madalya gibi taktı.

Daireden dar çıktım. Yağmur yağıyor. Burasının çıkmaz bir sokak olduğunu bilirsiniz: Dawning Street. Ve karşımda meşhur numarayı gördüm: 10. İşte başvekilin evi! İmparatorluğun başı bu küçük kapıdan nasıl sığıyor? İki buçuk katlı bir hom! Bir Osmanlı konağının selamlığına benziyor. Bu çıkmaz sokağın bütün siyasetlerinin önü ummanlar ötesine kadar açıktı.

İmparatorluk başvekili asıl çıkmaza, şimdi Geologya Müzesi'nin ferah salonlarında saplanmıştır.

Otomobile doğru koşarken bir Teritoryal gördüm. Sanki İstanbul'un bir mütareke sokağı ayaklanmış gibi, sarı bir kâbus havası içinde başım döndü.

Hayal

Picadilly Circus... İnsan nereden geçse buraya geliyor. Bu meydancığa dünyanın kafası ve kalbi diyenler de var.

Hayır, bu bir zafer arabası idi: Bin at koşulu ve bir aslan postlu adam dizginleri tutuyor. Eros, bu arabacının feneri idi.

Heyhat, atlar boşanıp kaçtılar. Dizginler rüzgâr önünde darmadağınık ve araba, yüz senenin hızıyla boşa koşuyor. Ve kayışlar hâlâ, o hızla her biri bir fırtına çığlığı veriyor.

Terbiye

Londra'da halk, kolundan tutulmuş bir çocuk gibi dolaştırılır: Kırlarda, sokaklarda, mahallelerde, levhalar, işaretler, lambalar, hepsi ona en küçük ihtiyaçları için kılavuzluk eder. İngiliz polisinin methini hepimiz duymuşuzdur. Dünyada bu kadar sevilmiş kuvvet azdır. Herkes sokakta o kadar vazifesini biliyor ki Londra polisine giyinmiş herhangi bir İngiliz bile denebilir.

Burada polis Cermen yasağı gibi suratınıza çarpmaz; önünüze Berlin'de olduğu üzere duvar gibi çekilmez: Eğilir, açılır, sorar ve gösterir.

Hiçbir terbiye, İngiliz terbiyesi kadar güzel olamaz. Çünkü bu terbiye yapma bir şey değil, gündelik hayatı her tarafından kaplamış bir havadır. Böyle olmak lâzımdır diye zorlanan bir şey değil, bir âdet, hattâ bir keyif!

Mesela dün sabah sanki bir kalabalık görmek için Londra sokağına çıktım. Dil bilmiyorum; bir sürü görmek ve almak istediğim şey var. İngiliz polisi otomobil akınları ortasında benim el işareti ile nutuklarımı hiç yorulmaksızın dinledi ve gülümsiyerek cevap vermeğe çalıştı.

Dükkânlardan birinin yanında bir teraziye tartıldım. Ön kutudan bilet düştü. Garip bir rakam! İngiliz tartısı ne bizim ne de Frenk tartısına benziyor. Merak ettim. Dükkânda gazetesini okuyan yaşlıca adama bileti gösterip gene el işareti ile bu rakamın kaç kilo ettiğini sormağa uğraştım. Düşündü, sualimi anlamak için bütün zekâsını harcadı. Ben vazgeçmek istedim. Bu sefer o bana durmak işaretini verdi. Telefonu açtı, bir numara aradı, bulamadı, başka bir numara aradı, bir şeyler konuştu, nihayet kâğıdın üzerine yazdı: 84!

Kaldırımlarda ters yürüyüp geliş gidiş düzenini bozdum. Bir kadına çarptım, bir ihtiyarın gözlüğünün düşmesine sebep oldum. Mağazaları gezdim. İstediğim şeyin ne olduğunu bana tane tane eşya göstererek anlatmağa uğraştılar. Teşekkür kelimesi bile bilmediğimden, benim için indirilmiş eşya ile dolu tezgâhları bırakarak ayrılıp gittim.

Bir köylünün bütün yorucu acemiliklerinin hepsini yaptım. Kimsenin yüzünde kızgınlık değil, alay alâmeti bile görmedim. İnsanın "terbiye

İngiliz'dir!" diyeceği geliyor.

Londra ve İstanbul

Sanayi memleketleri ile ziraat memleketleri arasında esaslı bir üslup ayrılığı görülür: Biri topraklarına kadar makineci, öbürü şehirlerine kadar toprakçı!

İngilizler ise tabiatı da duman gibi kanlarına karıştırmışlardır. Bu hayat et, demir ve ottan yoğurulmuştur: Gıda, iş, rahat!

Tabiat bizim havamız kadar bol: En sıkışık caddenin kenarındaki Savoy Oteli'nin salon pencerelerini ağaç dalları okşuyor. Bu sözü İngiltere'de duydum:

"Bir asfalt yolun önüne ağaç dikilirse, yol bükülür."

Yeşile koşan Londra'yı gördükçe hep denizi kovan İstanbul'u düşündüm. Bir gün Bebek kıyılarında mavi suyu görmek için asansörle beşinci kata çıkacağız. Kara taşta yeşil ot bitiren İngiliz zevki, eski Osmanlı zevkinden başka türlü değildir.

Bir Fransız şehircisi, kitabının fasıl başı altına şu cümleyi yazmıştı:

"Osmanlılar bina kurdukları yere ağaç dikerlerdi; biz bina kurmak için ağaç söküyoruz."

İstanbul zevksizlik ve fensizlik eline sonradan düştü. Biz, dağları yeşil kabuğundan soyup kayalaştıranlar, bahçeli evlerde doğduk ve iki ağaç arasında sallandık.

Uzak Taymis kıyılarını dolaşırken Göksu, Kâğıthane, Kurbağalıdere gözümün önüne gelir. Bizim çayırımız İngiliz kırı idi. Hyde Park'ta grup grup piknik sepetleri üzerine çömelen insanlar, Beykoz çayırının cumalarını hatırlatıyor.

Bir gün herkes yaratılmış tabiat görmek için Londra'ya gelecektir. Ve öldürülmüş bir tabiatın mezarı üstünde ağlamamak için İstanbul'a seyyah uğramıyacaktır.

Eski Fransız başvekili Sarraut bizim sefaretteki ziyafette diyordu ki:

"İstanbul... Kürenin en güzel parçası! Siz ona yalnız milletiniz namına

değil, bütün insanlık hesabına bakmalısınız."

Kürenin en güzel parçası! Bunu elinde bulundurmanın zevki kadar mesuliyeti de yok mudur?

Yeni Zaman

MacDonald geldi, kürsüye çıktı, oturdu ve çekicini vurdu. Önümdeki Siyam delegesi artık başını kaldırmıyor bile...

Harp sonrası konferanslarının hususiyetleri, beynelminel meselelerin kapalı oda'dan açık salon'a çıkarılmış olmasıdır. 1914'te İngiliz başvekili ile görüşmek, Siyam İmparatorunun efendisi için bile güçtü. Şimdi bir kâtip onunla konuşuyor. Bilseniz, Afrika ve Asya delegeleri, ilk zamanlar inanmıyarak, ürkererek, bu konferanslara nasıl sinsi sinsi, arka ve yan kapılardan sokulmuşlardı.

Bonmarş *[Bonmarché: Her türlü ıvır zıvırın ve çocuk oyuncaklarının satıldığı mağaza]* oyuncağına nasıl çocuk evvelâ korka korka yaklaşır, titriyerek dokunur ve cansızlığını anladıktan sonra, hırsından tokat vurursa, şimdi MacDonald ne söylerse Siyamlı anladığı, sevdiği veya beğenmediği için değil, sadece gülmek için, gülebildiğine kendini inandırmak için, bütün azı dişleriyle sırıtıyor.

Disraeli *[Benjamin Disraeli: Birleşik Krallık başbakanı]*, tılsımı kaybolmuş bir esrardır.

İngiliz İmparatorluğu

İngiliz, bir hayat üslubudur. Bu üslup güzeldir, keşke devam edebilseydi! Çünkü İngiliz adası gibi, o da altın değeri üstüne kurulmuştur.

19. asırda İngiliz düşüncesi şu idi: Allah bizim için yaşıyor!

Allah İngilizdir, dememişlerdir. Allah da onlara hizmet etmeliydi. Hakikatte Mesih'in, Muhammed'in, Hint ilâhlarının, Yunan mabutlarının hepsi, ehram ve isfenks, İngiliz bandırası altında yatiyor.

Bir Alman bana:

"On iki saat çalıştık; âlemi rahatsız ettik." diyordu.

Âlemi değil, İngiltere'yi rahatsız ettiler.

Şimdi sağlam, sanayide İngiliz markası, ve kuvvetli, İngiliz kelimesi olmaktan çıkıyor.

İngiltere'nin Amerika'ya kızgınlığı bir cümlede toplanabilir: "Hem çalışıyorsunuz; hem para veriyorsunuz."

Sayi bizim gibi, ödeme mahkûmlarına bırakmalıdır.

Ve Japon zencisine şöyle diyor:

"Hayvan gibi on iki saat çalışıyorsunuz. Böyle rakiplik, bir seviye dampingidir. Bizim gibi yaşamadıkça rakipliğinizin haklılığını kabul edemem."

Çünkü daha 1913'te İngiliz tezgâhları Uzak Şark'a dört buçuk milyon yarda *[Yaklaşık 4.115 km]* bez vermiştir.

Şimdi ise Asya, bir başka adanın, sarı adanın eline geçiyor. Mançester pazarlarını artık onun pamuklu tezgâhlarını kapıyor.

Ve Çinliye çamaşır yamıyan İngiltere, Japon proletaryası için idealizm

yapıyor: "İşçilerinizi sadaka ile çalıştırmağa ne hakkınız var?"

Japon dokuma fabrikalarının altı milyon iğ'i uzaktan, uzun dev tırnakları gibi uzanmış İngiliz adasını bir kâbus nöbeti içinde sarsıyor: "Böyle giderse Japon mallarına ambargo koymalıyız." diyorlar.

Ambargo! Bu söz City tüccarlarının ağızından çıkıyor!

Bu tüccarların hepsinin başucunda daha geçen sene Adam Smith'in âyeti yazılı idi: Laissez faire... *[Bırakınız yapsınlar...]*

Seviye dampingi...

Biz etimizi, Çinli pirincini, düşündüğü kadar o, Eskoçya balık avini, askot ayrışını, yat ve golf partilerini düşünmektedir.

Cumartesi gün öğleyin İngiltere'ye harp ilân olunduğunu söylediğiniz bir İngiliz size: "Pazartesi öğleyin konuşuruz." diyebilir. Vikend... Bu kelimenin ne olduğunu anlamak için Londra'nın hafta sonundaki 48 saatlik göçlerinden birini yakından görmelisiniz.

Tevrat'a göre Allah dünyayı yaratırken alt gün çalıştı ve bir gün dinlendi.

İngilizler haftada iki gün dinleniyorlar.

Bir İngiliz sefirinden işitmiştim: "Büyük Harp'te Edvar Grey'le çalışıyordum. Bir cumartesi vikend'e giderken harpten asla bahsetmemeyi kararlaştırdık. Lord Grey briç severdi. Öğle yemeğinden sonra masanın başında oynarken, birden, Alman zeplini geldi, karşımızdaki Londra'yı bombardıman etmeğe başladı. Pencereye gittik. Masaya dönerken Lord Grey sapsarı idi. Gerçi sözleştiğimiz gibi harpten bahsetmedik, fakat nazır iki rönons yaptı *[vazgeçti]*."

Bütün kusur yaşamasını bilmiyenlerdedir. Onlar, dünyanın nizamını bozdular.

Bir imparatorluk rantı, bir vatan rantına benzemez. Bu cihetten İngiliz üslubu yanlış değildir. Fakat inkıraz *[son]* bulacaktır.

İngiltere 19.asırda bir memleket değildi; küre dışında bir yıldızdı. Henüz İngiliz adasının kendini Avrupa'ya mı, Asya ve Amerika'ya mı maledeceğinde tereddüt ettiğine şaşmayınız; kendini yeryüzüne

maletmeğe başladığına şükrediniz.

İngiliz siyaseti Şark hayalinde bir Allah siyaseti idi. Tufan gibi basar, kaza ve keder gibi iner, Mesih gibi diriltir, Muhammed gibi ay, Musa gibi deniz yarardı. İngiliz cümlesi tam bir asır, Babıâli'nin dudağını Arap ayetinden daha fazla titretti.

Bütün rüzgârlar İngiliz yelkenlerinden bir kısmına yarardı; güneş bir evin odalarını dolaşır gibi onun müstemlekelerini devrederdi.

Şu adaya bakınız: O bile üç parçadır. Onun en alt parçasına bakınız. Hayır, ölçünüzü daha kısaltınız, Londra'ya bakınız. Bu şehir bir zamanlar dünyayı parmağının ucunda çevirmiştir.

Bir valisi 300 milyonu idare ediyor: Hangi Sezar bu rakkama dilini döndürebildi? "Deniz benimdir." diyordu.

Deniz bu... Üçüncü unsur! Ondan sonra bizim kâinat mefhumumuzda toprakla havadan başka ne kalıyor?

Masallardaki istihale mucizeleri yalandı; fakat İngiliz kömüründe hakikat olmuştur.

Şimdi bu ada, elektriğe, 41 milyon yumruğu birden sıkıyor! İlkçağ cihangiri kuvvete kızardı. Emperyalizm, akla ve sâye kızıyor.

İngiliz Kırı

Eastebourne'a kadar gidip Breigton üzerinden şehre döndüm. Eastbourne millî, Breigton kozmopolit bir plâjdır. Yol, ikisinin arasında, bir kır saltanatı içinden geçiyor.

İşten yani Hint'ten, Afrika'dan ve Umman'lardan dönmüş olan muasir feodal, şatosu, golfu, köpekleri ve avı ile, sanki burada hayatını tamamlamaktadır.

Her yerde şık ve kibar sayılan sayfiyeler, kozmopolit olanlardir: Fransa'nın Manş plâjları, Cannes ve Nis şehirleri kozmopolittirler. Hepsinin zenginliğini, güzelliğini, gösterişini ecnebiler ve seyyahlar verir. Bu hükmü İngiltere'de kozmopolit zevksiz, fakir, karışık ve çirkin demektir. Esasen ecnebi İngiltere ve Amerika'dan çıkan bir şey idi. Ve her yerde kozmopoliti itibarlaştıran İngiliz idi.

İngiltere'de en ihtişamlı otel, en kibar plâj, en işlek lokanta, en şık dükkân demek, millî olan, İngilizlerin gittiği ve İngilizlerin alışveriş ettikleri yer demektir.

Eastbourne'dan Breigton'a insan gelmez, düşer. Burası Yahudiler, ecnebiler ve İngiliz hizmetçileri ile karışık ve bulanıktır.

Eastbourne'un bir asma bahçeye benziyen kıyı yolları üzerinde dolaşırken, İngiliz hayatı bir fecir rengi tatlılığında, sessiz, ince ve mahrem görünür.

Her yerde kozmopoliti arıyan seyyah, burada millîyi arar ve onu adres olarak bulursa da, tadamadan döner. Kömür kuyusundan çıkan bu memlekette her şeyin iyisi ve güzeli içeri'de, derinlerde ve diplerdedir.

Ecnebiler Hindistan'da olduğu gibi efendi, Fransa'da olduğu gibi arkasından koşulur bir matâh değil, burada hakikaten parazittirler. Fransa'da olduğu gibi, İngiltere'de de her ecnebi İngilizleşmeğe, İngiliz tavrı takınmağa uğraşır. Fakat en az aldatabildiği yer, burasıdır.

Bir yabancının kuş bakışı gördüğü İngiltere, hayat gibi, hoş rüyalardan ibarettir.

Dönerken, bütün 19.asır İngiliz adasına karşı niçin bir imreniş

olduğunu anlıyorum. En iyi Fransız, en iyi İngiliz'e benziyen Fransalı adam demekti. En iyi Belçikalı, seçme bir Rus ve bir İtalyan da o idi. İngiliz zannedilmek! En fena ve geri kuklalar, Kahire ve Beyoğlu'nda türemiştir.

İngilizlerin başka milletlerden hiçbir şey almamış oldukları söylenebilir. Garip tezat: Yalnız zencilerden danslarını ve cazlarini aldılar.

İngiliz kayışı hasretiyle sipere giden genç ihtiyarların hikâyesini bir yerde anlatmıştım. Birçok kimseler için İngiliz pabucu kendi ayağından değerli idi. İngiliz tek camı yüzünden gözünü sakatlamış olanlar vardır.

Tarihte belki hiçbir aşk, 19. asrın İngilizlik iptilası kadar peşinden insan sürüklememiştir.

Bana İstanbul'da genç bir hanımın ilk sözünü daha şimdiden biliyorum: "Londra'yı gördünüz ha..."

Ve sanki dünyanın en güzel erkek ilahını görmüşüm gibi, gözlerimde onun hayalini arıyarak, iki bebeğimin ta içine, dizlerini ve kalçalarını ovuşturarak ve yüzünde iştah sulanarak bakıyor.

Yol üstünde on beşinci asırdan kalma bir otele uğradık. Şoförümüzün çay saati idi.

Burada 3 asır 18 seneden beri yenilmekte ve yatılmaktadır. Bizim de eski saraylarımız var; fakat onlar ölü dekorlardan ibarettir.

Denizci ve seyyah İngiliz, 18.asırdan beri, yani tam yangın ve bedesten, bizi varımızdan yoğumuzdan etmeğe başladığı tarihten beri antika biriktiriyor.

Umumî tarih İngiliz müzelerindedir. Ancak bu müzelerdeki antikaların belki yüzde yetmişi sokaklarda yaşamakta olan ananelerden yenidir.

Bakım'ın ne ağır masraf olduğunu biliriz. Türkiye'de mütemadi bakım altında iki cadde yoktur. İngiliz serveti ise asırlara bakabiliyor.

Âdet deyip geçiyoruz. Âdet en pahalı lükstür. Bedestendeki Türk yemek odasını diriltmeğe hangi Türk evinin serveti kâfi gelebilir?

İngiliz antika'da oturur; antikayı giyer ve kullanır. Bizim ise içinde

sallandığımız beşik müzeye girdi.

Mide

Sabaha karşı, hafif sis ve nem havası içinde, Hal depolarına portakal, armut ve zerzevat boşaldığını gördüğüm vakit, bir eski Anadolu konağı, şafak vakti şehir efendisinin ambarına zembillerini teslim eden köylüler hatırıma geldi.

Kabuğunu dili ile yalıyarak temizlediği portakal! Katı yapraklarını dişi ile kemirerek ayıkladığı lahana! Derisini tırnakları ile yüzdüğü sığır!

1918'den beri Ada'nın midesi yedi milyar liralık zahire öğüttü. Taymis kenarında Hindistan antreposunun karşısına geçip uzun uzun baktım. Kapkara bir kümbet, bir beton katedral!

Londra da, Avustralya kıtası da böyle bir ambarda görünür. Ambar imparatorluğun midesi ve hepsine pırıl pırıl, dört yandan çelik bağırsaklar bağlanıyor. Petrol, korkunç hazmın safrası gibi kokuyor!

Cuild Hall

"Nasıl, Cuild Hall'a gitmeyecek misiniz?" "Hayır..."

"Kıyafetleri bir tarafa bırakınız. Fakat yalnız, belediye reisinin sofrasında, bir tastan şarap içmek âdetini görmek için, insan Londra'ya seyyah olarak bile gelir."

İngiliz tuhaflığı insanı gülmekten korkutan bir şeydir. Yüz yüze, biriniz oturmuş, biriniz ayakta, bir tastan şarap içmeği, başınızda ak perüka'yı gülünç bulmaz mısınız?

Fakat gülemezsiniz, çünkü İngilizdir. Tunus fesi tuhafınıza gider, İngiliz perukasını ise takamadığınıza hasret kalırsınız. Etnoğrafya müzesinin camekân mankenlerini canlandırıp yürütünüz, sofraya oturunuz, birbirine bakıştırınız: İşte merasim! Uşakların başında bir Hint çatısı örebilecek pahada bir şapka ve sırtlarında Mısır köyü giydirilebilecek değerde bir esvap! Bu, müşterisi ile alay eden bir sirk! Seyircisine ücret veren bir sahne!...

İngiliz tuhaflığı hikâyelerini ben de işittim ve okudum: "Bir centilmen White's Club'ün merdivenlerinde felce uğrayıp yıkıldı. Arkadaşları hemen ölüp ölmediğine oynadılar."

"...Bu lord esvabını kendi biçer, pabuç boyasını kendi yapar. Fakat 365 tabakası ve sofrasında on iki köpeği için on iki iskemlesi vardır."

"...Bir Marki, Vaterlo'da kopan ayağını büyük bir cenaze alayı ile gömdü. Ve arkasından ağladı."

"...Stanbey... Ya peynir?"

"Stanbey Morning Post gazetesinde artık tasarruf etmek zamanı geldiğini okumuştu. Otuz seneden beri her sabah hanımının kahvaltılarda peyniri reddettiğini bildiği için, tepsiden onu hazfetmeği düşünmüştü: Doğru yapmadınız, Stanbey! Peynir getirmeli idiniz...

Ertesi sabah Lady, uşağının kendine uzattığı peyniri elinin tersi ile reddetti: Mersi Stanbey!"

"Noter Lordun işlerinin bozukluğunu görerek, aşçıları arasında

bulunan iki pastacı İtalyan'a izin vermesi doğru olduğunu hatırlattı. Lord cevap verdi: Artık bir centilmenin Sherry'sini içerken bir bisküvi yemeğe hakkı kalmadı mı?"

Evet, bir Osmanlı tuhaflığı da vardı. Biz ihtiyar imparatorluğun zenginlik âdetlerinin son hikâyelerine yetiştik. Konağı yanan bir Osmanlı, ateşin karşısına iskemlesini atar, kahve içermiş. Mücevher çekmecesini kurtarmak için yangına koşan kâhyasını tehlikeye atılmaktan menedermiş. Bugün onun torunu sigorta kaçakçılığı yapıyor.

Gömülen ayak! Daha zengin olsaydı, her gün tıraş kılını veya her hafta kesilen tırnağını gömerdi. Biz Anadolu'da ve İstanbul'da, maaşa geçtikleri günden son demlerine kadar, bir kesede cenaze parasını biriktiren ne kadar çok aile olduğunu hatırlarız. Cenaze ise Şark'ta en ucuz nakliyedir.

İngiltere'de bu markinin ayağı, hem de yarım ayağı, Şark'ta kim bilir kaç zelzelenin öldürdüğü insanların hepsinin birden cenaze alayından daha pahalıya gömülmüştür?

Türk harp zenginlerinden bir kaçında da bu para tuhaflıklarını görmüştük. İçlerinden biri vardı. Bir ecnebi şirketinde kâhya idi ve kendisine Lala denirdi. Harpta nasılsa boğazına kadar kâğıda batmıştı.

Yat kulübünün bahçesinde, öğleden sonra, tam dördü çeyrek geçe, oyun köşkünün önündeki koltuğa gömülür, karşısında biri üzüm tabağı, bir bole çanağı ve peşkir tutan iki garson dikilirdi. Bir üzüm alır, parmağını suya sokar ve peşkirle kurulardı. Manzarasına ne kadar alışmıştık. Yalnız gülmeden seyretmekle kalmazdık; onun bu âdeti ile imparatorluk nizamı arasında münasebet bile bulurduk.

Her para kazanan bir konak, bir otomobil yahut bir yat, fakat mutlaka bir de âdet edinir. Âdeti mesela sabahleyin saat dört ile beş arasında örümcek görmektir. Olabilir. Çünkü milyarı ve dekoru var.

İngiltere'de âdet, Markilik gibi, Lordluk gibi bir rütbe, bir payedir. Fukara âdetsizdir.

Bir fuhuş vak'asının muhakemesinden sonra, hâkimin, salon havasından kötü sözlerin kirini gidermek için künlük yaktırmış olduğunu okumuştum. İngiltere'de bu tuhaf'ın uzun uzun hazırlandığına şüphe etmeyiniz. Yedi milyonluk katı, sinirli, kesif şehirde tabiî'nin göze çarpmasına imkân yoktur. İnsan arasıra, bütün

ada âleminde hikâye edilebilecek bir tuhaf icat etmelidir.

Nasıl hâkim esvabı gündelik değilse, İngiliz tuhafı da mutat değildir. Tuhaf, İngiltere'de bir sanattır.

Bir İngiliz'in Fatih kahvesindeki nargileyi nasıl tiksinerek gördüğünü bilirim. Ben Cuild Hall şarabını niçin başka türlü anlamağa çalışıyorum? Dostuma kısaca: "Başkasının ağızının dokunduğu bir tastan şarap içmek hoşuma gitmediği için ziyafeti reddettim." demeli idim.

İngiltere'de komik ve mantık mefhumu yok değildir. Ancak bunu fukaralara karşı kullanırlar. Kendileri müze kürkü giyerler ve zenci kılığını sahneye çıkarırlar.

Para ahlâkını vaktiyle, bize bir hayat düsturu gibi göstermeğe kalkışanlara ne kadar kızıyorum. Meselâ İngilizler derler ki "Yaşamasını bilmek demek, istirahat etmesini bilmek demektir." Sanki Sincan köy rençberi buna akıl erdirememiş gibi...

"Efendim, İngiltere'de her odaya iki uşak hesap etmeli... Evinizde sekiz yatak odanız varsa 16 uşağınız olmalıdır..." Ah şu İngilizler... İşte yaşamasını bilen millet!

Bu kadar basit darp hesabını ben de beceremez değilim! Fakat buhranın şu yedinci mübarek yılında, şimdi bütün imparatorluk umumî bir tarh ameliyesi *[vergi düzenlmesi]* içindedir.

Biz tasfiye edilmiş saltanatların, kahvelere garson prens, barlara dansöz prenses, otellere kapıcı sultan yetiştirdiği senelerdeyiz. Leningrad'da oturduğumuz otelin kapıcısı General Vrangel'in *[Pyotr Vrangel: Rus karşıdevrimcisi]* kardeşi idi. Sofrada bize Çar'ın bir ceneral konsolosu *[Başkonsolos]* yemek veriyordu.

Arkadaşımdan ayrılıp Hyde Park'taki serbest kürsülerden birinin üstüne fırlıyarak şu nutku söylemek istedim:

"Eğer bir gün İngiliz adası havasında, şimşek gibi, bir kahkaha çakacak olsa, hem insanlar, hem siz rahat edeceksiniz." "Düşünün, kendinize gülebileceksiniz."

"Kuvvet mistiğini bırakınız. İnsanlar komikliğinizi bile ilâhi bir mantıksızlık gibi, muhakemesi günah olan bir şey olarak kabul ettiler. Bundan siz de rahatsız değil misiniz?"

"Herkesle karşı karşıya, bir gülüşebilseniz, hâkimleriniz, perükaları ile Noel Baba'nın pamuk sakalı gibi oynayabilseler, Lordlarınız kadife külotlarını lâz külâhı gibi başlarına geçirebilseler."

"Karnaval ve karmanyola"

"Ayağı gömülen Marki, uşağı Stanbey'le konuşan ak saçlı Lady, pabuç boyasını kendi yapan Lord, seyyahları eğlendirmeğe mahsus sirklerin veya Taymis boylarına kurulmuş salaşların numaraları yerine geçebilseydi."

"Gülebildikleri gün insanlar artık size kızmaz olacaklardır."

Dükkân

Başka dili bırakınız, eğer bir İngilizce kelimeyi yanlış söylersem, Londra'da yüzüme dik dik bakılacağını işitirdim. Halbuki ağızımdan Türkçe kaçtığı zaman bile dükkâncı, anlamak için iki kulağını da kullanıyordu. Bir anlaşılmıyan kelimede, belki de bir şilin kaydedebilirdi. İstanbul sokak satıcıları ile yapılabildiği kadar, en büyük mağazalarda pazarlık ettim.

İmparatorluğun kuruluş parolası şu idi:

"Bir peni kazan!"

Ve şu parola ile düştü:

"Bir peni için mi?!.."

Şimdi Londra'da Türk meteliği bile misafir gibi ağırlanıyor. Heine İngilizleri burunları kırılmış heykellere benzetmişti. O zaman küçük burunlarından dolayı yapılmış olan bu teşbih, bugün kırılmış gururlarından dolayı, gene doğrudur.

Smokinsiz Gece

M. Herriot ve Einstein Eskoç Üniversitesi'nde fahrî profesörlük ünvanı almışlardı. Merasim günü, kalabalık içinde papazların çokluğu göze çarpıyordu. Beyaz katı yakalı, simsiyah üniformalı, bir sürü mezhepten bir yığın papaz! Yahudi Einstein ürke ürke, etrafına bakındıktan sonra, Herriot'nun kulağına eğilerek: "Burada Allah bile smokinli!" diye mırıldandı.

Evinde tek başına bile smokinle sofrasına inen İngilizlerin hikâyesi eskidir. Fakat en yeni hikâye şudur: Londra sokaklarında dolaşırken, gece on bire doğru, en zengin gece lokantalarından biri olan Monseigneur'ün ilânları önünde durduk. Kapıcı yanımıza sokuldu:

"Yemek yemez misiniz?"

"Fakat giyimli değilsiniz."

Güldü:

"Balkonları şimdi gündelik esvaplar için ayırdık." dedi. Hakikaten içeri girdiğimiz vakit, kır esvabı ile gece yemeği yiyen müşteriler arasına karıştık.

Bir öğle yemeği yerken:

"Gece giyinmek lâzım mıdır?" diye sorduğum bir başka büyük lokantanın metrdotel'i *[Maître d'hôtel: Şef garson]*:

"Siz geliniz de isterseniz golf esvabı ile geliniz." diye cevap verdi.

Paris operasının ön sırasında golf külodunu frakların ve gece tuvaletlerinin burnuna sokan İngiliz seyyahının hikâyesini işitmiştim. Şimdi Londra'nın gece parkeleri üstünde ecnebi seyyahların dağ çorapları ve çivili spor kunduraları dolaşıyor.

Mançester bacaları tütmediği zaman dinleşmiş âdetler değil, dinin kendisi bile cesaretini kaybeder.

Eskisi gibi, İngiltere'nin yenisinin de esrarını Taymis kenarındaki antrepoların içinde arayınız.

Paul Morand diyor ki: "Beş sene sonra, 1913'de tekrar İngiltere'ye geldiğim vakit, Viktorya Londra'sının nihayet bulmuş olduğunu gördüm. İngiliz tarihinde ilk defa olarak centilmenlerden gayrıları hükümette idi."

Viktorya Londra'sı, bu söz bizde Kanunî Sultan Süleyman İstanbul'u idi. Gene aynı muharrir, 1918 senesinin İngiliz değil, Amerikan olduğunu söyler.

Ya 1933?

Bu yılın Londra'sı belki en iyi, şu iki kelimeyle anlatılabilir: Smokinsiz gece!

Felsefe

Londra Konferansı'nın Geologya Müzesi'nde toplanmakta olduğunu biliyorsunuz. İngiltere hükümetinin bu yapıyı Milletler Meclisi'ne bomboş teslim etmesinin bir manası vardır. Salonlar daha şimdiden tıka basa, fikir müstehâseleri *[fosil]* ile dolmuştur.

Genç ve sağ bir düşünce burada, Vatikan Müzesi'ne sokulan kübik bir statü *[heykel]* kadar göze batıyor.

Öyle zannedilir ki senelerden beri Cenevre'de dirsek çürüten murahhaslar, Londra'da buhran tezinden doktora vermeğe gelmişlerdir. Fakat hepsi davanın başını ve sonunu, klasik ve somurtkan profesörlerinin nazariye kalıpları içinden çıkarmağa çalışıyor.

Pompei harabelerinde para çıkınlarını esirlerinin eline verip sokak kenarında, lav selinin akıp geçmesini beklerken kavrulup taşlaşan bir aile görmüştüm. Buhran lavı kıpkızıl akıyor ve devlet adamları sıkı sıkı, prensip ve meslek çıkınlarına yapışmış, ateş nehrinin kesilmesini beklemektedirler. Hepsi kürsü vaazı verirken tahaccür edip *[taşlaşıp]* gideceklerdir.

İstanbul'a Türkler gireceği sırada, Ayasofya Kilisesi'ne toplanip itikat kavgası eden Bizanslılardan bahsedip dururuz. Şu Tuna ile Ren arasındaki Avrupa'ya bakınız: Açlık ve işsizlik bir kara duman gibi ortalığı bürürken milletler, Gal horozu dövüştürür gibi Ortaçağ davalarını tokuşturmaktadırlar. Bütün Avrupa Bizanslaşmıştır.

Bizans papazlarından biri:

"Ayasofya'da kardinal şapkası görmektense, Müslüman sarığı görmeyi tercih ederim." diyordu.

Ve gördü.

Londra'daki sahne arkası boğazlaşmasına dalgalı deniz ortasında delinmiş gemilerin yarışı ismi de verilebilir. Rakibi ile yarım mili paylaşamıyan kaptan, su ile boğazı arasında yarım metre kaldığını görmiyecek kadar hırslanmıştır.

Dünyada bir buhran ve ona karşı durdurucu tedbirler değil, dünyada bir ihtilâl, ona uyucu tedbirler meselesi üzerindeyiz.

1914 coğrafyaya hücum etti. 1918'de parçalanan şeyin tarih olduğu görülmüştür. Geologya gibi tarih de kendini yapıyor.

Yeni zamanın adamı, biten bir âlemi tamir etmeğe uğraşan ütopiste değil, başlıyan bir âlemin inşası içine karışan idealiste denir.

Metropol Monopolü'nün *[tekelinin]* sonu geldi. Umumî tarih bir mahrut *[huni]* gibi, genişleyip yayılarak inkişaf etmiştir. Londra Konferansı'nın ilk işi, Fransız İhtilâli'nin İnsan Hukuku Beyannamesi yerine bir Milletler Hukuku Beyannamesi koymaktı. Her çalışan milletin öteki kadar yaşamağa, kazanmağa, mesut ve rahat olmağa hakkı vardır.

Uyanan fertler yeni Avrupa milletlerini yaptıkları gibi, uyanan milletler yeni insanlığı yaratacaklardır.

Geçen gün bir kitapta okudum: "Greenwich tul *[boylam]* dairesinde hakikat olan şeyin, Kalktüta tul dairesinde yanlış olmasına imkân kalmamıştır."

Bütün dünya Brezilya kahvesine Küba şekeri koysaydı, şüphesiz ki iki memleketin nüfusu birkaç senede karunlaşırdı. Fakat ne yapalım ki Kanada buğdayı herkesin midesini, Alman optiği herkesin iki gözünü, İngiliz yünü herkesin sırtını, Fransız kasası herkesin altınını istiyor.

Cihangir buğday, cihangir cam, cihangir put, cihangir anahtar, bütün Sezarlar şahlanmış atları ile daracık bir hipodrom içinde buluştular.

Rusya'da çok korkulan Çeka kelimesi Gepeu adı ile değiştirildiği vakit, kim bilir birçok kimseler ne derin nefes almışlardır. Konferansta azalardan biri de şu buhran kelimesine bir çare bulsa, belki İngiliz kırlarında bir iki weekend'i rahat geçireceğiz.

İstanbullular kuvayi milliye zamanı Anadolu'dan haber almak için Ereğli'den taka yolcusu bekledikleri gibi, kaç gündür konferans azaları Taymis nehri kıyılarında Roosvelt'in elçisi Moley'i bekliyoruz: Sanki Kristof Kolomb geliyor.

Moley geldi, ihtiyar Avrupa'ya kısaca şunu söyledi:

"Senin iskeletlerinden yükleyip götürdüğüm nazariyeleri geri getirdim.

Var, hayrını gör."

Bu kayığın ambarı liberalizm, rekabet serbestliği Gold Standart gibi üniversite kamlotları *[Camelot: Masalsı yer]* ile doludur.

Amerika sa'yi *[gayret-çaba]* Avrupa uyuzundan, vereminden ve frengisinden kurtarmağa kalkıştı.

Yol, genç milletlere açılmıştır.

Toprak ana, yeni bir doğum sancısı çekiyor; biz buna buhran diyoruz. Kablettarihin *[Tarihöncesi]* üçüncü torunu dünyaya geliyor; ona öz Türkçeden bir ad bulalım.

Evet dostum, bu acıklı tabloyu ben de görüyorum: Şehir büyüklüğünde bir fabrikanın kurumlu parkeleri üstünde ekmek kırığını arıyan solgun adam, işsiz!

Bunun daha acıklısı vardır: Ben dünyanın en güzel tabiatı içinde, boyunca başak veren tarlalar ortasında, aç ve çıplak köylü gördüm.

Toprak saati, zenci saati, bir meteliğe saat... Sonra atölye saati, İngiliz ve Alman saati, bir altına saat! Güneş altında ter, zenci teri, bir Atkinson damlasına değmiyen kir... Sonra Mançester kazanı karşısındaki ter, kumral başın teri, mukaddes emek suyu, beyaz edebiyatların göz yaşı!

Öyle ise dostum, işte Asya bacaları!

Çocuklarınız bütün sene, Noel Baba'nın bacasından atacağı hediyeyi beklemeğe alıştırılmıştır. Bu bir masaldır. Fakat siz, saadetin sanayi baba tarafından fabrika bacasından atılan bir hediye olduğuna bir asırda bütün milletleri inandırdınız.

Asya tarlalarının boşalmasına neden şaşıyorsunuz? Asıl rahmet bulutunun kara duman olduğunu buğday rençberlerine öğreten sizsiniz.

Sezar ve servetini taşıyan gemi, bir asır adanızın kıyı sularına demir attı. Şimdi onu Viking'ler bastı.

Ah bu korsanlar, yüzleri demir ateşinde kızarmış, meşin kasketli, pazıları islenmiş tezgâh ustaları.

Ah onlar,

Düdükleri susmuş, dumanları dinmiş, çarkları durmuş Mançester taraflarından bir paslı papaz sesi kulağına geliyor:

"İplik bükmesini öğrenenler, beni bu hale koydular!" *[Nefesi burnunda olanlar seni harap ettiler. (İncil)]*

Bugün konferansta ne olup bittiğini anlamak için akşam gazetelerini aramağa çıktık. Picadilly Circus'te bir müvezzi *[gazete dağıtıcısı]* yakaladık ve gazetenin üstüne atıldık.

Konferansın hayat memat günü idi.

Birinci sayfada en büyük kelimenin üstüne doğru gittik: Golf! İkinci büyük kelimesine saptık: Tenis!

Ve konferans kelimesini on beşinci mi, on altıncı mı, iç sayfalardan birinin ortalarında bulduk.

Yarı karanlık Trafalgar sütunu, mavi ışık altında kıpırdıyor gibi dört tunç aslan, çivili golf pabucu ve bir genç kız kadar güzel raket, bir güvercin gibi beyaz pabuçlar.

Bir de bunlar arasına bu düşünceleri ile benim kafamı karıştırınız.

Bir şiir yazmak hatırıma geldi: "Asya tenha bir karanlık, Avrupa dolu bir karanlık, ne birinde, basarsam ayağımın boşa gideceği yeri, ne ötekinde, çarparsam ayağımın kırılmıyacağı yeri görebiliyorum."

Haç Dönüşü

İngiliz, akşamları hafif ve ılık ışığı sever. Evinin sofrasında mum yandığı gibi, otel salonlarında kilovat kuvvetini de hakiki muma doğru indirmiştir: Sarımsı, hafif, yormıyan bir ziya...

Ve her tarafta ne kadar çok yeşil var: Yeşil kepenk, yeşil pencere, yeşil kapı... Bursa'nın toprak yeşili kadar demir ve tahta yeşili...

Bu kapıları görürken, hep haç dönüşü yeşile boyanan eski mahalle evi kapılarını hatırladım.

İmparatorluk da yüz sene süren bir hacdan dönüyor. Bugün Askot'ta tehniye şenliklerinde bulundum.

İngilizler yalnız herkesin değil, kendilerinin de pek hoşlarına giderler. Sokakta gördüğüm halk terbiyesinden bahsederken beni dinliyen hanımın gözleri methedilen bir Şarklının gözleri gibi yaşardı.

Bir Bedbinle Konuştum

Şu tiyatroya bak. Şu kitabı seyret. Akşamüstü bir otelin holüne gir; bir büyük mağazanın çatı katına çık. Bir yeni film gör, bir konsere git. Bir de Asya'yı düşün! Asya'nın kerpiç köyünü, yırtık hırkasını, sarığını, çarığını, yorgan ve kebesini göz önüne getir! Bütün bu medeniyet, bu kültür, bu zevk, hep senin kızdığın şeylerin eseri değil midir? Onu yıkan buhran'a neden methiye okuyorsun?

Haydi sevgili dostum, sen de kafa terbiyesinin, tefekkür hürriyetinin eseri olan bu medeniyet ve kültürü, içtimaî ve iktisadî bir haksızlığın eseri sayarak buhranın onu yıktığını zannedenlerden misin? Bu, hırsız İnsult'ün ve dolandırıcı Kröger'in davasıdır. Hayır, yıkılan şey o haksızlığın kendisidir.

Buhran Garp *[Batı]* medeniyetini insanileştirmelidir; biz bir gün dağ başlarında musiki, resim, mimarlık, edebiyat ve ilim misyonerleri göreceğiz. Tüccarlardan ve boz Teritoryal kasketlerinden boşalan Asya, medeniyet piyonerleriyle dolacaktır.

Sen Piyer Roma'ya, dinamo, radyo, laboratuvar, ilim ve ilaç götürecektir. Yeni Garp *[Batı]* adamının gönlünde, kendini milyarlaştırmak sevdası, dinleşecek, ve onun istırabı, gece Paris'teki odasında yatarken toprak üstünde henüz elektriksiz ve odasız, iptidai insan kalıp kalmadığını düşünmek olacaktır.

Bugünkü Garp *[Batı]* adamı ıstırabının tam zıddı!

Yeni asrın asıl kılavuzu, şimdi Londra'da veya Paris'te kütüphanesinde oturup beni böyle düşündüren ahlak ve felsefe adamidir. Buhran işte onun şikâyetlerinin, isyanlarının ve acılarının sentezidir.

İktisat değil, ahlâk değişiyor.

Bir Not

İngiliz olmıyan şeylerden biri de acemilik'tir. O kendi bilmediği şeyin ancak, bilinecek bir şey olmadığına hükmeder. Portakal soyarken iki yanına bakınan Şarklı ile masa arkadaşına:

"Rica ederim, şu tuhaf yemeğin nasıl yenileceğini gösterir misiniz?" diyebilen İngiliz arasında ne derin bir tutum ve tavır farkı var.

Misafirinin acemiliği İngiliz'i belki rahatsız eder, fakat eğlendirmez. Bir gün tanışarak evine gittiğim bir muharrir, sofrada bana bir geniş kadeh uzatarak:

"Lütfen bunu bizde, garip bir âdet olduğu üzere, dolaştırır mısınız?" demişti.

Yemekten sonra iki hanımın arkasından dışarı çıkarken beni alıkoydu:

"Yook..." dedi, kadınlar çıktıktan sonra, "Bir müddet daha sofrada kalmak lâzımdır..."

Evet bunu biliyordum. Fakat yapılır bir şey olduğunu zannetmiyordum.

Bazıları derler ki erkeklerin geride kalışı açık hikâye anlatmak ve şarap içmek içindir.

Öyle duymuştum.

"Hayır" dedi; "Hanımların işemesine meydan bırakmak içindir."

İngiliz büyük bir tavır'dır. Tabiî olan şey yapılır veya söylenir. Riyada bile sigarını tüttürür gibi, açık, cesur ve tabiîdir.

Sıkılganlığı bir terbiye değil, bir eksiklik, bir ikincilik, bir küçüklük hissi olarak, başkalarına bırakmıştır.

Albiyon'un Talihi

Bir gün iki Amerikalı işadamı tarih ve iktisatla uğraşan bir İngiliz âlimine sormuşlar:

"Eski zamanlarda şimdiki buhrana benzer bir şey hatırlıyor musunuz? ve ne kadar sürmüştür?"

"Evet hatırlıyorum. İsmine Ortaçağ denir ve beş yüz sene sürdü."

Ortaçağ batarken bütün feodaller nizamı âlem'in bozulduğu fikrinde idiler. Ford'un *[Henry Ford: Amerikalı sanayici]* buhran hakkındaki hükmü de, arabası kadar standart, seri ve ucuz hükümlerdendir.

Menfaat'te istediğiniz kadar meziyet arayınız; o, kanı kızdıran bütün ihtiraslar gibi, yalnız mütefekkir olamaz.

Dilimizin en güç döndüğü kelime belki, ahlakımızın en geç edindiği hassa, kusur söylemektir.

Hayır, dünya ne batıyor ne çıkıyor; değişiyor!

1933'ten beri her tarafta maddî manevî bütün eski nizamın ne derin sarsıntılar geçirdiğine dikkat ediniz. Aradan 20 sene değil, iki asır geçmiş sanırsınız. 1913'te Kayser'in kalkık bıyığını, imparator Fransuva Josef'in çatal sakalını ve putlu taç altındaki kumral çarı düşününüz. Osmanlı saltanatından bahsetmiyorum. O çoktan yıkıcıya verilmiş bir konak harabesi idi.

Kâhinlik bana düşmez. İngiliz İmparatorluğu için acele bir şey söylemek istemiyorum. Fakat içeride ve dışarıda en nikbin olanlar, İngiltere'nin düşmediğini değil, kendini bayıra iyi uydurduğu için sadece yuvarlanmadığını iddia etmektedirler. Bu saltanatı tüccarlar kurmuştur. Tasfiyesindeki tâcirânelik hali bundandır.

Cihangir düşegeliyor: İngiltere gibi razı olarak bizim gibi boğazlaşarak!

Londra'da kralın millî hâkimiyete karşı vaziyeti ne ise, Kanada müstemlekesinde umumî valinin mahallî istiklâle karşı vaziyeti odur. Kanada İngiltere'nin eğer isterse, bir kuvvetidir.

1909'da dominyonlar İngiltere'ye şu maddeyi imzalattılar: "İmparatorluk teşkilatı, milletlerinin müsavatı üzerine kurulmuştur."

Bir Fransız muharriri diyor ki:

"Altı veya yedi kişiye parçalanmış bir kral, altı taçlı bir baş, alti tahtli bir hükümdar! Eğer beşinci George'un oğlu Kanada'da oturmak isterse, İngiliz adasında bir umumî vali mi kalacak?"

İngiltere Yemen muharebesi yapmıyor! Onun talihi gibi dehası da Ottova'da görülür. İngiltere Made in Germany markasından kurtulmak için harbe girdi; şimdi Londra sokakları Made in Russia, Made in Japan, hattâ Made in Canada markalarıyla dolmuştur. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak meseli eğer Büyük Harp İngiltere'si için kullanılmazsa, onu hatırda tutmak neye yarar?

İngiltere, ameleye lord rütbesi verdiği gibi, müstemlekelerinin ilerlemiş olanlarına dominyon payesini veriyor.

Ada, 100 kiloluk ihtiyar bir gladyatör gibi, kilosu artık kuvveti değil, bir yükü ve etrafında genç, damarlarının içinden kırmızı kan rengi görünen pazıları çaprazlanmış, ona hesap soruyorlar.

İmparatorluk harcama yaşına bastı. Biz Osmanlı saltanatının inkiraz havasını biliriz. Bir imparatorluğun ahlâk ve havası büyük hâkimiyeti kaybolduktan sonra da uzun müddet sürebilir.

Memleketinin bir karış toprağına tutunamıyan son padişah, bir İngiliz gemisine binip Marmara'dan geçtiği zaman bile sıfatı Hakan-ı bahrü ber idi.

İngiltere'nin kömür, demir ve dokuma davası, Navarin'ler, Vaterlo'lar 93'ler gibi korkunç bir tarih kasırgasıdır. Şimdi İngiliz emperyalizmi memleketinde, ocakların içinde ve dışarıda, Asya, Afrika ve Amerika pazarlarında, sosyalizm ve millî kuruluşlarla boğuşuyor.

Bir akşam ziyafetinde yanıma düşen bir City'nin banka müdürlerinden biriyle konuşuyorduk. Bahis İngilizlerin kır, ağaç ve yeşillik merakına geldi:

"Hakkınız var" dedi, "Londra'da bir evim var, bahçesine patates ekerim."

"Ne iyi ediyorsunuz." diyecektim.

Şu Londra'nın yarınki yaşayış çarelerini şimdiden tecrübe etmek doğru olabilir.

Büyük Venedik coğrafî imkânlarına dayanınca belediye oldu. Kadırgalarının yelkenlerini bahrimuhit *[okyanus]* rüzgârı şişirdiği zaman, hangi düka, bir gün bu şehrin turizm, güneş ve gondollarıyla yaşamağa çalışacağını düşünürdü.

İstanbul, henüz Yahudilerin çorap tezgâhından medet umuyor. Gerçi Londra'da daha ne İstanbul, ne Petrograd, ne de Viyana hatıra gelebilir. Fakat sık sık kayıptan haber iniyor:

"Biliyor musunuz, Lord Derbey evini satılığa çıkarıyor." Yahut:

"Bizim ev sahibi de yeni kontrattan vazgeçti. Burası da bölünüp kiraya verilecekmiş."

1913'ten sonra büyük ev kapanmağa başlamıştır. Eski ahşap Osmanlı konağı yanarak veya yıkılarak mahalle olduğu gibi, eski İngiliz konağı taş olduğu için küçük aile apartmanlarına ayrılmaktadır.

Bazan Londra'nın iki milyona düştüğü günü düşünüyorum. Oxford caddesinin üstünde dolaşan, boynuna fotoğraf çantası asılmiş, kısa pantalonlu Afrika seyyahları gözümün önüne geliyor.

Şu camekânda gördüğünüz Lord Rothermer'in piposu idi. Daha yapıldığı zaman bir asırlık kök idi.

Sarı, kara ve kırmızı ırk seyyahlarla dolu otokarlar Hyde Park'tan geçiyor.

Küçük çantası elinde, kalabalığın önüne geçen kumral İngiliz: "İşte ufukta Vestminster Sarayı... Krallarımız burada 700 sene aynı günde nutuk söylediler."

Ve Taymis'in etrafında sarı patates tarlalarının genişliyerek bengalovaları birer oyuncak gibi yuttuğunu görüyorum. Londra, Londra,

Kuvvet ölçüsü insan kolu iken ehramları esirlere yaptırdılar. Buhar ve iktisat, kuvvet ölçülerini kayıplaştırdı: Motörde bin beygir görünmez.

Londra bana, 800.000.000 esirin sırtında taşıdığı taşlarla kurulmuş bir ehram hissini veriyor. Dünyanın yarısının beli, bu yükün altında bükülmüştür.

Dinamo Rüzgârı

İnanmayınız, milletleri ikiye ayırmışlardır, yiyecek olanlar, yenecek olanlar!

Darıların talihi ne olduğunu biliyorum. Bereket tavuklar aralarında uzlaşamadılar.

1886'da bir İngiliz muharrir, dünyayı pahalı milletlerin idare ettiğini anlatırken diyor ki: "Her tarafta 6 şiline yemek yiyenler 6 penilik yemek yiyenlere hâkimdirler."

Fakat şimdi, 1932'de 6 penilik yiyen Japon, yahut hiçbir şey yemiyen Gandhi pahalı adam'ı şaşırttı.

Shaw Amerikalı dostlarına diyor ki: "İhracat ticareti demek, sizin işçilerinizi dünyanın en fakir işçileriyle rekabet ettirmek demektir. Günde elli santime *[kuruş]* çalışan Coolie, sizin kendi proletaryanızın tipini tesbit etmektedir."

Pahalı adam başını kaşıyor:

"Golf oynamıyan, yarış atı beslemiyen, fecirde sokağa uğrıyan aşağı insanın ucuz malı, nasıl olur da benim golf değneklerimin, cokeyimin ve etli kahvaltımın masrafları üstüne alan fiyatıma karşı koyabilir?"

Konferansta dünya için için, geri ve ileri diye iki kısma bölünmüştür. Avrupa, tersanesi on bin tonluğu bir kayık gibi suya salan sarı Frengi bile henüz hazmetmedi; hâlâ Japon Avrupalının boğazında, yutulmayan bir çekirdek gibi urlaşmış duruyor. Ah onu bir tenis uşağı yahut bir kapıcı yamağı olarak, kırmızı ile giydirmek ne iyi olurdu; boynuna bir de beyaz yaka ve kravat takılırdı. Kadınlar onu bir pekinuva *[Pekinois: Kısa boylu Çin orijinli köpek cinsi]* gibi süsler, Hyde Park'ta eteklerinin dibinde gezdirirlerdi.

Ve birden düşününüz, köpeğinizin ön ayakları kısalmış, göğsünü dikmiş, bir koltuğa kurulup söze karışıyor.

Bu bir sirk numarası olarak iyidir. Fakat Mançuri bir sirk değildir.

Avrupa'nın gözü Japon sarısının arkasında mühendis, âlim ve asker

zencinin karasını seçiyor. Şunu unutmayınız: Sanayi medeniyetini yoğuran asıl hammadde, iptidaî adamdı. 2 milyar kol bütün bir asır, birkaç milyon mide için çalıştı.

Nazariye bulunmamış değildir. Bir gece radyoda Hitler'i dinleyiniz:

"Beyaz ırk bütün dünyayı idare etmeğe lâyıktır."

"...Beyaz ırk iktisadî hâkimiyeti siyasî hâkimiyetiyle birleştirmelidir."

"...Beyaz ırk kendi hâkimiyetini ancak, dünyada farklı hayat şartlarını aynen devam ettirerek temin edebilir."

Afrika'dan bir zenci köyü taşıyıp sergiye koymuşlar. Gelene geçene soruyorlar:

"Milletler derken bunları da kastediyor musunuz? Bu yarımaymunların değirmenimizin çarklığından başka neye hakları olabilir?"

Fakat heykel yapmış olan Romalılar, İngiliz adasına geldikleri vakit Eskoçya ve Gal'deki setler henüz vücutları üzerine, yamyamlar gibi dökme yapıyorlardı.

Neden şimdi Şikago Üniversitesi'nde okuyan zencinin bir Fransız Afrika'sına hakkı, eski çıplak Eskoç'un bugünkü İngiltere'ye hakkından daha azdır?

Şarkısı ve sesi Londra asfaltlarının altında herkesi coşturduğu gibi, adalesi en iyi beyaz pazı büktüğü gibi, zekâsı makinenin içine girdiği zaman o da medeniyetin bir ayrı çeşnisi olacaktır.

Güneşte medeniyet, bu iklimlerde medeniyetten daha mi zordur? Burayı kömür ısıttığı gibi, orayı kilovat rüzgârı serinletebilir.

İkindiüstü dinamo rüzgârı esiyor. Aşılanmış dikenleri iri çekirdekleri arasından, palmiye ve hurma parklarına doğru, kara dekolteler geçiyor. Kum dağları arkasında güneş söndüğü zaman, beton şehrin bir milyon penceresi yanıyor.

Kâkülü beyaz Hitler'in kâbusu budur. Ve bu kâbus şimdi, Afrika çöllerinde şişe geçirilip kızartıldığını okuduğumuz roman Miss'lerinin yerine geçti.

Konferansa yarım saat var. Kuyruğunu yakalamak için fır fir kendi

etrafında dönen bu kediyi seyretmekten hoşlanıyorum.

Hom

Antrepo, hom ve kır...

İngiltere'yi hep bu üç kelimede hatırlarım. Benim için, yarı karanlıkta, esmer meşe ve koyu deriden eşya arasında, ocağının sesini dinliyerek ince ipek yapraklı kitap okuyan adam, göğsüne köpükleri vuran çıplak gemiciden veya çivili pabucu ve demir uçlu sopasıyla İsviçre dağlarından inen seyyahtan fazla İngiliz'di. Londra'da bu adamı büsbütün tamamladım: evinin yeşil veya mavi, alçak ve dar kapısını, yeleğinin cebindeki anahtarla, bir çanta gibi açan Londra efendisinde eski İstanbul Osmanlı'sını, iki de bir görüp kaybediyorum.

Londra'da kapıya henüz çekiçle vurulduğunu söyliyen bir muharrir: "O kadar İngiliz olan bu ses." diyor.

Bu, tam Osmanlı mahallesinin sesi değil midir?

Türk kapısının çelengini, kolunu ve tokmağını, Yahudi çıngırağı söküp attı.

İngiliz vatanı ne coğrafyada, ne de Fransız vatanı gibi edebiyatta kavranabilir; bu vatan hom'da tadılabilir. Bir dönüm çöl, dört duvar, bahçe ve ortasında ev: İngiltere budur. Büyük Ada'nın köşesinde, Yakacık'ın bayırında, Bahia'nın tepesi üstünde ve Aden'de bütün Londra'yı bir İngiliz çatısının altında bulursunuz. İngiltere, her yerde, ahlâk, âdet, yaşayış, tavır, yapı ve eşyasıyla kurulan pahalı bir dekordur.

Gerçi İngiliz henüz düşüncesini maddeleştirebilen mesut bir kimsedir.

Bizim düşüncelerimiz, hayalimizde doğup ihtiyarlayıp ölür. Can çekişen bir çok Türk'ün kafasında, iki odalı çıplak bir ev, dünyada gördüğü rüyaların sonuncusu idi.

Hom'u büyültünüz, Kulübü bulacaksınız: Club House! En büyük kulüp İngiliz vatanıdır, sözünü de hatırlayınız.

Mahalle kahvesi bir Osmanlı havası olduğu gibi, kulüp bir İngiliz havasıdır. Bir İngiliz sefiri Türk kulüplerinden birini dolaşıyordu. Her tarafı gezdi, gördü, dedi ki:

"Daha iyi eşyalısı Londra'da bile az bulunur. Her şey tamam, hep iyi... Fakat bu bir kulüp değil..." Yüzüne baktılar:

Bir gün bir lord Londra'da bir kulüpte koltuğa oturmuştu. Yirmi dört saat kalkmadı. Ancak o zaman gidip baktılar: Ölmüştü.

Kulüpte bir adam yüz kişi arasında, yatak odasında olduğu kadar yalnız kalabilecektir. Ne merasim, ne teşrifat, ne gürültü, hattâ ne garsonun "Emriniz efendim?" sesi!

Kütüphanesinde konuşulan, koltukta oturan azasının omuzuna vurulan, kahkaha ile selâmlaşılan, gelene geçene ayağa kalkılan yer, kulüp değildir.

Fakat St. James's caddesinin kulüplerini, İstanbul'da veya Avrupa şehirlerinde gördüklerinizle mukayese etmeyiniz.

Bir gün Royal Otomobil Club'e yemeğe çağırılmıştım. Kapıdan girince geri dönmek istedim; koca bir otel holü, valizler, grumlar, kapıcılar, iki yanındaki merdivenlerde bir sürü inip çıkan kadın ve erkek, durmaksızın işliyen bir döner-kapı; bu sakin bir otel bile değil, bir Nevyork palası idi.

16.000 azası olduğunu söylediler. Orta katta geniş maroken koltuklara kurulmuş, susarak gazetelerini okuyan bildiğimiz kulüp İngilizlerden birkaç yüz kişi gördüm.

Kulübün Londra'ya Fransa'dan gelmiş olmasına belki şaşarsınız. İlk zamanları bunlar kadınlarla erkeklerin buluşmalarına yarardı. Cromwell iki cinsi birbirinden ayırdı. Kulüpte erkekler kendi aralarında kaldılar, fakat bir müddet sonra gece yarısı, Night Club'te buluştular.

İngilizlerin ne kadar kendi aralarında yaşar olduklarını bilirsiniz. Bernard Shaw diyor ki:

"İngilizler hususî hayatlarına o kadar düşkündürler ki bazen bir otel veya mağaza açan bir İngiliz bile, gelen müşteriye, tavsiyesiz evine girmeğe cesaret eden bir türedi diye bakar. Onun için İngilizler bu gibi işlerde sık sık iflâs ederler."

Fakat bu kendi aralarında yaşayış hissinin İngiliz kulüplerini, bazen Hint kastları kadar ayırdığını bilmezdim. Tayyarecilerin öteki ordu

sınıflarının kulüplerine gitmediklerini okudum. Daha garibi var: Onuncu Hüsar, dokuzuncu Hüsar'la buluşmazmış.

Gece, entarilerini giyip mahalle kahvesinde toplanan Osmanlı efendilerinin bir başka mahalleliyi nasıl kabul ettiklerini bilmem hatırlar mısınız?

Osmanlı evi İngiliz evi kadar ve Osmanlı mahallesi İngiliz mahallesi kadar kapalı idi. İstanbul üslubunu da asırlarca bu disiplin ayakta tuttu.

Londra'yı gördükten sonra, Tanzimat'ta akşamları eve dönmek âdetini kaybeden İstanbul efendilerini, guruba doğru sokaklardan toplayıp mahallelerine doğru süreceğim geliyor. Ve eski Cuma mesirelerini ne kadar arıyorum.

Hazırladığım Nutuk

Her konferans dönüşünde, Hyde Park kürsülerinden birine çıkmak istiyorum. Hele bugün eğer İngilizce bilseydim, kendimi hiç tutamayacaktım.

Sözüme dostlarım, diye başlamak istiyorum: Yüzüme hepiniz o kadar yumuşak, ılık ve uysal bakıyorsunuz. Türk olduğumu bilseniz, kim bilir ne kadar şaşıracaksınız. Roma'da bir papazınız milliyetimi öğrendiği zaman pantalonunu göstererek: "Ben sizi bu şayak *[Verev dokumalı bir cins kumaş]* kadar kara zannederdim." demişti.

Başvekiliniz MacDonald'ı öteki konferans azaları gibi, yalnız tavrı ve nutku ile herhangi bir papaza değil, fakat buhran'ı görüşünden dolayı Roma'da rasgeldiğim bu papaza benzetmek isterim.

Dağılmak ister gibi bir haliniz var. Sizin Hyde Park meşelerinin altına konferans ve buhran kelimelerinden kurtulmak için kaçmış olduğunuzu unuttuğuma kızıyorsunuz. Eğer ilk mektepte okudunuzsa şüphesiz Londra'nın ne 1663 vebasını, ne de 1666 yangınını unutmuşsunuzdur. Torunlarınız ne ise 1933 buhranını analarının karnında hatırlamağa başlıyacaklardır. 1663 vebasının bir hikâyesini biliyorum: O kadar çok adam ölüyordu ki, bir gün Londra'da tabut malzemesi kalmadı. Keşke laf ta tahta gibi bir madde olsaydı; onu şimdiye kadar tüketmiş olur, konferanslarda buhran'ı münakaşa etmeğe vakit bulurduk. Hatipleriniz, on senedir Mançester'in cesedi karşısında bel bağlamış, mersiye okumaktadırlar.

Dahilî işlerinize karışarak sizi gücendirmemek için, güldürecek bir şey anlatayım: Dedeleriniz Londra'da bir tek çatı bırakmıyarak, şehrin 1000 senelik tarihini birden kül eden yangından sonra, halkın hiddetini dindirmek için iki hırsızla bir Fransız asmışlar. Bugün konferansta ne duysam beğenirsiniz, sizin bir devlet adamınız, bir asırlık refahı tahrip eden buhran'dan bizi mesul tutuyor!

Mançester'i yere deviren silah ne imiş bilir misiniz? İplik büken Türk köylüsünün veya Asya çobanının evindeki tezgâh!

Çıplak Asya, donunu yamamaktan vazgeçtiği gün, Mançester bacalarının pipolarınız gibi tüteceğini söyliyenlere inanmayınız, Asya kızları incir yaprağı örtüneceklerdir.

Mançester bacaları bir asırdan beri esatir *[mitolojik]* fillerinin hortumları gibi, Asya'nın yedi medeniyetlik haznesini sömürdü.

İstanbul kadınlarının hamam takunyaları bile müzenizdedir. Tarih umumînin üç kıtadaki bütün mirasını, Mançester tezgâhlarının dişleri kemirip Birmingham kazanlarının midesi öğüttü.

Dik dik bakıyorsunuz. 1933'te Londra'da bir Türk nasıl konuşuyor? İçinizden: "İşte asıl buhran bu!" diyorsunuz. Meseleyi iktisat mütehassislarınız değil, baş amiral ile Colonial Office müdürlerimiz halletmelidirler.

Henüz kudretinizin ne kadar hudutsuz olduğunu biliyorum. Çanakkale'de Türk boğazını kurtardıksa da, ak, kırmızı, sarı ve yeşil bütün denizlerin boğazları pençenizde olduğunu unutmadım. Henüz Asya ortasında nöbetçiniz, kutup yakınlarında feneriniz var. Bir musluk çevirerek fellâh gündeliği keser gibi, Nil suyunu kesebilirsiniz. Avrupa'ya Ümit Burnu'nu aratabilirsiniz.

Ben de büyük bir imparatorluğun çocuğu idim. Bir ziyafet sonrasının harabesi gibi, biz onun inkıraz günlerine rastladık. Bu saltanatın daha dedelerimiz zamanındaki coğrafyasını, bilmem gözünüzün önünde canlandırabilir misiniz? Bombay'da döğüşmeye başladık. Karadan vuruşa vuruşa, Londra'ya kadar geldik. Nihayet Glascow'da son kalemizi kurduk: Şimdi hudutlarımız Dover'de bitiyor.

Osmanlı İmparatorluğu 100 yaşında iken İngiltere 3.000.000 nüfuslu, Eskoçya'sız, İrlanda'sız bir küçük memleket, Londra 40.000 nüfuslu bir şehirdi. Avrupalılara Bulgaristan gibi koyun, ve sanayici Flamanlara Hindistan gibi, hammadde satardı.

Bizim imparatorluğu fâtihler kurduğu için tasfiye, dâsitanî *[destansı]* oldu. Sizin saltanatı tüccarlar kurduğundan, bir yazıhane tasfiyesi yapıyorsunuz. Daha 1918'de General Milne İstanbul'da Türkiye'nin umumî valisi, daha 1919'da Sir Percy Cox Tahran'da İran'ın umumî valisi, Japonya beşinci dominyon idi. On senede dört imparatorluğu, bir paskalya yumurtası gibi tokuşturarak batırdınız. Fakat 1933'te konferansta gördüm: Kanada murahhası MacDonald'ın tepesinden konuşuyor.

Mutlaka milletlerimizin arasını açmak istiyen Bardoux isminde bir Fransız yazıyor: "1918 intihabı Avrupa zaferi namına yapıldı. Lloyd George kapitol'e girdi. 1922 intihabı ise İzmir'in gölgesinde oldu.

İkinci Cromwell, Tarpeyen kayasından düştü."

Gene aramızı bozmak istiyen bir müfsit, René Grosset adlı bir Fransız, İngiliz İmparatorluğu'nun umumî ricatinin Dumlupınar'da başladığını söyliyerek der ki: "...Fakat her şey yalnızca birkaç ayda tehlikeye düştü. 1911'den beri elde edilen şeyler, Orta Şark'ta birer birer kayboldu. En büyük hata Lloyd George'un Türkiye hatasıdır. Sakarya bir Türk-Yunan harbi değildi ve Ankara zaferi bir Yunan mağlubiyeti değil, bir İngiliz mağlubiyetidir. Lozan, boğazları ve 1918 fütuhatından başka, 1914'ten evvelki vaziyetin imtiyazlarını ve kazançlarını da İngiltere'nin elinden aldı."

Biz Tuna'dan nazlı Bodin türküsü ile, Afrika'dan Cezayir marşı ile, Arabistan denizlerinden Ey Gaizer mersiyesi ile ağlıya ağlıya Anadolu topraklarına hicret ettik. Sizi grafik münhanileri adanıza doğru sürmektedir.

Bir imparatorluğun ahlakı ve havası içinde doğup büyüdüğüm için, Londra'nın havasında ve ahlakında, uzaktan uzağa, bir sismoğraf hassasiyetiyle, inkıraz titreyişlerini seziyorum.

İçinden yenen büyük ağaç, çöküp gitmek için bir yıldırım, ya sert bir fırtına bekler. Daha 1914 haritasındaki Osmanlı kalıbına bakınız.

Bir Hint büyücüsü gibi beni linç etmeğe hazırlanıyorsunuz. Hüznünüzü dağıtmak için, belki benden sonra, Bernard Shaw'in bir masalını dinlemek ihtiyacındasınız.

Beni de bu Londra'da, "Londra şişmiş ve morarmış bir gurur... Londra terbiyesi, garip yabancıya zengin efendi sadakası", evet beni de bu hava içinde Bernard Shaw'ın sakalı avuttuğunu söylersem, gene birbirimize yaklaşmış oluruz. Siz Hoca Nasreddin'i belki tanımazsınız. Fakat Bernard Shaw'ı size, Hoca Nasreddin'i İngiliz humour'una *[mizah]* takılmış beyaz sakalı diye tasvir edebilirim.

Geçenlerde bir gazetede okumuştum: Dünyada en büyük hâdisenin hangi tarihte ve hangi vaka olduğunu soran bir muharrir, Bernard Shaw'ı da ziyarete geldi. Shaw kâğıdın üstüne bir rakam yazdı: 1856.

Muharrir soru: "Bu tarihte olan nedir?"

"Kendiniz arayıp bulunuz" dedi.

1856, Shaw'in doğduğu tarih idi.

Shaw ve Hoca Nasreddin bir fikirdedirler. Fakat hoca daha sadedir. Bir gün kendisine kıyametin ne zaman kopacağını soranlara şu cevabı verdi: "Ben öldüğüm zaman!"

Nasreddin Hoca sert ve hürriyetsiz bir muhitte yetiştiği için hakikati, kendini tezyif88 ederek söylerdi. Bernard Shaw, hakikati sizi tezyif *[alay]* ederek söylemektedir.

Onun geçenlerde Amerika'da verdiği bir konferansı okumuştum, bakınız bir yerinde ne diyor: "İstiaremi değiştireyim; acaba eski gemicilerin çarptığı burnu biz dönebilecek miyiz?"

"Hanımlar, efendiler, dönüp dönemiyeceğimizi bilmiyorum. Fakat birçok defalar söylediğim gibi, bunu yapıp yapmamaklığımızın o kadar ehemmiyeti yoktur. Eğer biz muvaffak olmazsak, gücümüzün yetmediği bu işi başarabilmek için, yeryüzünde başka mahlûkatlar çıkacaktır.

Bernard Shaw'in bahsettiği burun, eski medeniyetlerin hepsinin birden, Garp *[Batı]* medeniyetinin refah, iktisadi ve siyasî nizam seviyesine eriştikten sonra, gelip çattıkları buhran'dır.

Hâkim olduğu için buruna yaklaştığımızı sezen Bernard Shaw, tuhaf olduğu için "fakat" diyor: "Azaldıklarını görerek kilisenin, ananenin, kanun ve ahlakın hepsinin birden reddettiği poligamiyi kabul eden mormonlar Amerikalıdır. Siz bu ustalığı da gösterebilirsiniz."

Sosyalist, filozof ve sanatkâr Shaw'ın burun dönmekten bahsettiği vakit, en iyi gemicilerin hâlâ sizin adanızda olduğunu neden hatırlamadığını bilmiyorum.

Garp *[Batı]* medeniyetine bu burnu dolaştıracak en iyi kılavuz, bir İngiliz ihtilâli olabilir. Bu ihtilâl, emperyalizme karşı büyük insan yığınlarının ruhunda uyanan sert ve derin hakikati tasdik etmekten ibarettir.

1884'te Robert Giffen *[İskoç istatistikçi ve ekonomist]* diyordu ki: "Hiç kimse halk yığınlarının bugünkü haline onu düzeltmek için ihtilâl gibi bir şey istemeksizin bakamaz."

1920'de Anadolu henüz birkaç çete ile kımıldanırken Roma'ya gitmiştim. Bir sabah katakompları *[Yeraltı mahzeni]* gezmeğe çıktım. Seyyah bir milletsiniz; bu yeraltı şehrini görmenizi tavsiye ederim.

Hıristiyanlar akşamları Roma'dan gelir, bu mezarlarda yatarlardı. O zaman katakompların üstündeki aydınlık, zengin ve korkunç Roma şehrini tasavvur ediniz. Katakomplarda oturan esirler Kudüs'te iki hırsız arasında çivilenen derviş İsa'nın çıplak kulları idiler. Kolize'de *[Roma'daki antik Colloseum]* toplanıldığı zaman, bunlar hayvan eti gibi aslanların ağızına atılırdı.

Henüz Romalı Caracalla hamamında yıkanıyor, Forum'da konuşuyor, Ankara'da Ogüst mabedini *[Ankara'nın Altındağ ilçesinde bulunan Augustus Tapınağı]* kuruyor, Taymis kıyılarında antrepo işletiyordu.

Bir gün bu mezarların içindeki iskeletler toprak üstüne çıkıp Roma'yı yıktılar. Ogüst'ün heykellerini kiliselerine direk olarak kullandılar; Caracalla mermerlerini apteshanelerine döşediler.

Gandhi'ye gülmeyiniz!

Otele dönmek vakti geldi, ister misiniz, bu nutku bir hikâye ile bitireyim:

İstanbul'da bizim mezgit dediğimiz merlan balığının ne kadar iyi bir şey olduğunu ilk defa Yahudiler keşfetmişlerdir. Fakat Boğaziçi'nde bu balık pek az çıkıyordu. Onu hem fiyatlattırmamak, hem de yalnız kendileri yemek için bir çare bulmak lâzımdı. Düşündüler, taşındılar, bir gün haham sakalının içinden güldü: "Buldum!" dedi. Birkaç zaman sonra İstanbul şehrini bir rivayet sardı; bir balık varmış, hamursuz gibi onu da Yahudiler yermiş...

O zaman Yahudiler Balat'ta otururlardı. Kelleri ve kirleriyle tanınmışlardı. Yahudi balığı sözü, bütün halkı tiksindirmeğe kâfi geldi.

O gün bu gün Boğaziçi'nin bütün güzel merlanlarını Yahudiler yemişler. Eğer içinizden biri Bernard Shaw'ı görürse, benden selâm ederek, şu yakınlarda bir İngiliz balığı hikâyesi yazmasını rica etsin!

Londra'da Bir Mağaza

Londra'da büyük bir mağaza varmış. İngiltere'den Avrupa dış memleketlere gitmek istiyen memur, tüccar, mütehassis, her Ingiliz, pasaportunu aldıktan sonra oraya uğrar ve nereye gideceğini haber verirmiş.

Madagaskar'a, Mısır'a, Hint'e Bağdat'a veya vahşiler arasına seyahat edeceğine göre, kendini hususî müdürlerden birinin yanına gönderirlermiş.

Bu müdür, o yerin iklim şartlarını, halkını, âdetlerini, hastalıklarını ve tehlikelerini bildiğinden, müşterisini yazlık kışlık esvap, iç çamaşırı, şırınga, ilâç, filtre, bir de kılavuz kitabıyla tepeden tırnağa kadar donattıktan sonra beline bir tabanca kayışı takıp, kıç tarafına da bir gold, anlaşılan ora halkının kemiğine en iyi işliyecek cinsten birkaç kurşun paketi asarmış.

16 Mart tebliğini Akşam gazetesinde neşrettirmek için gelen bir Teritoryal'in baş muharrirlerinden biri de ben olduğumu öğrendikten sonra, çantasındaki kâğıttan evvel, tabancasını kılıfından çıkarıp suratına diktiğini hatırlarım.

İngiliz müesseselerinin en ihtiyarları hürriyet ve adalet olduğu için, Ada'dan hiç dışarı çıkmazlar.

Bu tenkit yalnız İngiliz siyasetine mahsus değildir. Hiçbir imparatorluk adalet etmez, yalnız saltanat eder. Fransa'da yeni çıkan kitaplardan birinde okudum. Senegal'de kendisine hâkimlik vazifesi verilen bir Fransız zabiti, tâ uzaktan, babası veya kardeşi öldürüldüğü için kendisine şikâyete gelen bir zencinin döğülmesini emretti. Oraya yeni gelen arkadaşı bu garip adaletin sebebini sordu: "Bu herifleri, sıcakta beni rahatsız etmekten vazgeçirteceğim." diyordu.

İskenderiye kumandanlığı Mısır askerine tüfek başına yalnız beş kurşun verir. Mısırlı asker ancak sokak ihtilâli olduğu zaman bu kurşunları depodan alabilir. Ve güneş batmadan evvel, ya hepsini getirip depoya teslim etmeğe, beş Mısırlı öldürdüğünü isbat etmeğe mecbur tutulmuştur.

Alay Köşkü

Osmanlılık, imparatorluğun mütehasesi idi. İngiltere'de saltanat, hayatta'dır. Size İngiliz kralının bir alayını anlatsam, Madam Montague'nün *[Lady Mary Wortley Montagu: İngiliz yazar, seyyah]* Edirne'den yazdığı mektubu okumuş gibi olursunuz.

Fakat Evliya Çelebi'nin bir alay köşkü geçit hikâyesiyle Paul Morand'ın belediye reislerinin senelik merasimi hakkında yazdığı bir parçayı burada karşılaştırmak isterdim.

"...Cerrah tayfası pürsilâh olup tahtırevanlar üzere dükkânlarına diş çıkaracak kelpeten, mengene,küskü, testere, minşar, balkat, eğe ve daha birçok âlâtı cerrahiyeyi dizip bazı adamların kollarını, başlarını, ayaklarını timar eder şekilde ubur ederler.

Uncu keferesi öyle bir maskara şapkası giyerler ki gören Karagöz'ün şapkası zanneder. Ammâ müstakim keferedirler. Bunlar da arabalar üzre beyaz un satarak ve halkın üzerlerine şaka için un serperek pürsilâh ubur ederler.

Müneccim sınıfı tahtırevan üzre usturlâplarını, kıblenümâ, mikatlarını, takvim, ziç kitaplarını dizip müneccim başı kadıaskerle at başı beraber ubur ederler.

Remaller ulema zeyyinde olduklarından kadıasker alay ile tahtirevanlar üzerinde remil tahtalarını meydan muhabete koyup talii sadi meymun, talii menhus, maksat ve meramlarımız görelim, diyu remmalâne kelimat iderek ubur ederler.

Ekmekçi başı alayından sonra saraç esnafı ubur etmek istediler. Lakin gemiciler ve tüccar gulüv edüp az kaldı ki fitret ola. İş Sultan Murad Hana aksettikte ulemayi kibâr ve meşaihi esnaf ile meşveret idüp gemicilerin ekmekçilerden sonra alay etmelerini makul gördü. Çünkü ekmekçilere buğdayı gemiciler getirdiğinden onlara ihtiyaçları vardır. Ve pirleri Hazreti Nuh ise pek kadimdir. Elbette onlar alay etsin diyerek gemicilerin ellerine hattı şerif verildi." - Evliya Çelebi

"...Böylece Lord Mayor 1214'ten beri her sene idaresi altında bulunan yerlerden geçer. Mor kadifeli ve gümüş sırmalı fistan giymiştir. Arkasından, Holbein'ın resimlerindeki zengin eşrafın taşıdığı çift kenarlı siyah kadife

takkeleriyle Oldermanlar gelir. Dört veya altı beygirli landoları içinde bu belediye azası gayet ihtiyar hanımlara benzerler. Onları kahverengi yanaklı, her elinde bir silâh ve mızrağını atılmağa hazır tutan, sakallı ve rokoko kıyafetli iri yarı adamlar, yani yecüçle mecüç takip eder. Hemen sonra ilân arabaları gelir: Yani on yedinci asır kıyafetlerinden sonra Amerika usulü ilancılık... Seyircilerin tepesinde bir İngiliz aslanı dolaşır. Ağızında bir eldiven asılı. Şu kelimeleri de okursunuz: "İngiliz eldiveni alın!" Muhterem eldivenciler esnafının gönderdiği bu arabayı, pek ziyade takdire mazhar bir yenilik olmak üzere, City daktiloları murahhas heyeti takip eder: Bunlar, çıplak dizleri ve kızıl perukalariyle gaydacıları [İngilizlerin ve İskoçların geleneksel tulumlu zurnası] taklit ederler ve yanaklarına kan fırlayıncaya kadar gaydalarına üflerler. Onların arkasından, sırıkların iki ucundaki çamçakları [Ağaçtan yapılmış büyük su kabı] ciddiyetle taşıyan Ortaçağ sucuları gelir.

Bunların etrafında da sarı deri parçalariyle kaplı siyah üniformalı İrlanda hüsarları yürür. Bunların peşinden de davullariyle birlikte Chathan gemicileri yürür. Herakles gibi omuzlarında bir ceylan derisi taşır. Bunları takip eden arabalar muhterem dantelacılar, sırmacılar, sepet fabrikatörleri ve örme makineleri şirketleriyle matbaacılar tarafından tertip edilmiştir." - Paul Morand.

Dönüş

Londra'dan dönüp gece yarısına doğru, Gar kapısındaki taksiye bindiğim zaman, ışık şehir hayalimde, bir lamba gibi söndü. Bütün Paris'te bir köy tenhalığı var. Yalnız Champs-Élyssée aydınlık, fakat o da bir sayfiye parçası gibi... Burnumun olanca kuvvetiyle bu asfalt üstünde Picadilly benzinini arıyorum: Sokak kokmuyor. Büyük Harp'te Berlin'e giden ilahiyat fakültesi hocalarından biri, ilk gördüğü bu kalabalık Avrupa şehrinde otomobilden, tramvaydan, gelenden geçenden başı dönerek: "Ah," diyormuş, "Gidip de Eminönü'nde rahat bir kahve içsem..."

Strand Palace Oteli'nin holünde insan, Champs-Élyssée üstünde rahat bir kafa dinlendirmediği düşünebilir. Latin, AngloSakson'dan sonra insana bir Şark bağdaşı gibi geliyor.

Anglo-Sakson'lar tekerleklidirler. Latin yaya bir halktır. Breigton iki defa parçalanmış kadın cesetleri görmüştüm. İkisi de bana otomobil veya motosikletten düşmüş değil, sadece düşmüş insanlar gibi göründü. Çarpışma, parçalanma ve yırtık surat üstünde bir ölüm bezi! İngiliz yollarında ölüm, harp ölümü kadar basit, o kadar hayattan, gündelik hayattan bir şey, o kadar âdet...

Takızaferden *[Zafer Takı]* Louvre'a doğru kendimi koyuverdim. Ne sağıma, ne soluma, ne önüme, ne de arkama bakıyorum. Burada otomobil sade az değil, biraz insanlaşmış gibi görünüyor. Binalarda ezicilik yok. Kenar caddeleri hep çıkmaz sokak hissini veriyor.

Londra'da ise her yan sokak, büyük kalabalık caddeleri birbirine akıtan kanallardan biridir.

Bir İngiliz muharririn Moskova'yı bir Asya şehri olarak anlattığını hatırlarım. Anglo-Sakson'lar adalarının dışında Asya'yı ve Şark'ı nerede başlatırlarsa hakları vardır.

Ah bütün tekerleksiz, dumansız, motörsüz, benzinsiz hayat, kulaklar satırların sesini işitiyor kadar sessizlik içinde okunan kitap, Cenup *[Güney]* ve Şark, felsefe ve sanat ve şiir, sokakta beyaz kalmiş mermer, dokununca üstünden is kabuğu dökülmiyen tunç, İngiliz çayırının yağı alınmış, sulu boya tabiat...

Şunu söylemeliyim ki Paris'in mevsimi değildi; Londra'ya ise tam mevsiminde gitmiştik. Fakat ne de olsa bir mevsim, büyük şehirden, sayfiyede olduğu kadar, hayat gibi gidip hayat gibi gelmez.

14 Temmuz

Asker asker... mızıka mızıka... bayrak bayrak... Ve akşam, hava fişeklerinin aydınlığı altında, orospu ve sarhoş dansı: İşte 14 Temmuz! *[14 Temmuz 1789'dan sonra, Fransa'nın, Cumhuriyet'in başlangıcı sayılan milli bayram günü]*

Dün gece Comédie Française'de *[Fransız Devlet Tiyatrosu]* Danton'un Kanı piyesine gitmiştim. Fransız İhtilâli edebiyatının 19.asır gençliklerini nasıl kaynatip coşturduğunu düşünüyordum. Şimdi Danton'un bıçağa giderken söylediği lâfları esniyerek dinliyorum. Marseyyez *[Fransa milli marşı]*, bugünkü Enternasyonal marşından daha beynelminel'di. Bütün millî kılavuzlar geceleri, yatak odalarında onun havalarını mırıldanırlar ve en temiz rüyalarını, ihtilâl tarihinin sayfaları üstünde görürlerdi. Bir ihtilal, ideal kaynağından ayrılıp uzaklaştığı zaman, nasıl kaybolduğunu bir 14 Temmuz akşamı Paris sokaklarında seyretmelidir.

Artık Marseyyez Afrika'yı hatıra getiriyor. Danton giyotinde öldürülmemiştir: Kasada boğulmuştur. Bastille enkazı üstünde hürriyet türküsü çağıran alev saçlı ihtilâl kızını, postbıyıklı Clémenceau, Versailles Sarayı'nın sırma salonları içinde sürüye sürüye boğdu.

Hukuku beşer beyannamesi! Şimdi bütün insanlar onu, Fransa'dan istemektedirler. Toprağa başsız atılan Danton'la, ayakta gömülen Clémenceau arasında Fransa'da, bir güneş söndü. 14 Temmuz turizm günü, ampul ve kotiyon panayırı...

Ey Kemalizm ne kadar öz ve tazesin! Fakat daha şimdiden bütün eshamcı Yahudiler yutkunarak üstüne koşuşuyor ve bankaların çelik ağızları göğsünün üstünde soluyor...

Marsilya Sokağında

Başımdaki Londra'yı boşaltmak için Côte d'Azur'e gidiyorum. Marsilya'yı ilk defa bu sefer gördüm. Sultan Hamit devri gençlerinin hayalinde Marsilya, Paris cennetinin kapısı idi. Keşke oraya Londra'dan gelmiş olmasaydım...

Bir köşe başı kahvesinden caddeyi seyrediyorum. Buraya, Londra'nın arka mahallesi denebilir. Bütün hacimler, yapı, insan, sokak, görüş ve düşünüş hacimlerine kadar, hep düşmüş, ufalmış ve aşağılanmıştır.

Bir hava, bir medeniyet, bir memleket havası ne demektir?

Benim ilk hatırımda kalan Avrupa, renkli kartpostal üstünde bir bulvar köşkü idi. Bükreş'e gittiğim vakit, böyle bir gazete kulübesinin önünde ayak üstü ne kadar durup dalmıştım... Daha sonra, bir sabah, Budapeşte'de uyandığım zaman kurumlanmış fabrika kaldırımları görmüş ve bir nemli is kokusu duymuştum. Uzun müddet Avrupa burnumda böyle bir koku olarak kaldı. Her kasabayı günlerce gezip bitiremezdim. Bilmediğiniz bir meseleden bahseden kitabı satır satır okursunuz. Bir ikincisinde yalnız okumadığınız şeyleri ararsınız. Bir dördüncüsünde ise bazan, ancak birkaç yeni sayfa bulursunuz.

Latin havası'na işte böyle alıştım. 1 milyonluk şehir benim için, artık bin nüfuslu bir İsveç köyünden daha kolay dolaşılır bir yer oldu.

Bir Alman köyünde bütün Cermen havası, teneffüs olunabilir.

Marsilya, bir Brindisi'den çok farklı değildir... Maddi manevî kolay ve çabuk temaslar Atmosfer'i bir su gibi yayıyor. Fakat kendi cinsi, kendi çeşidi üstüne! İngiliz bahçesi Marsilya kornişine *[Sahil şeridi]* 100 kadar inmiyor. Fakat korniş, Atlas'tan Kırmızı Deniz'e kadar bütün Akdeniz havzasının iki tarafını kaplıyor.

Akşam üstü Point Rouge dedikleri deniz kenarındaki tahta kazıklar üstüne oturtulmuş meyhane, bana Sandıkburnu'nu hatırlattı. Fakat Akdeniz, Yafa'dan Cebelitarık'a kadar, pek küçük üslup değişikliği ile, kazıklar üstündeki çalgılı meyhane dekorunu sermiştir. Bu, bir medeniyetin aşağısı'dır...

Bakınız, gene Garp *[Batı]* medeniyetinin iki bölümü davasına

geliyorum. Hom'undaki Anglo-Sakson'dan Kaldırım'ındaki Latin'e doğru üç günde, en zıt yaşayışın en aykırı iki ucunu gördüm.

Cermen, büsbütün yeni hayat felsefesi ile evinden sokağa uğramış, sokak ve çıplak, fakat Anglo-Sakson'dan daha yaratıcı ve atılgan, biri ihtiyar biri genç, biri içeri, biri dışarı...

Londra'da Edmond Demoulin'in Anglo-Sakson'ların üstünlük sebepleri devri, André Siegfrid'in İngiliz buhranı devrine doğru değişti. Fakat Marsilya'da henüz Edmond Demoulin okunabilir.

Musolini'nin terbiyesi, bir Latin'i şimalleştirmek *[kuzeylileştirmek]*, ölmüş olan Akdeniz enerjisini diriltmek olduğunu bilirsiniz. Roma'yı yapmış olan enerji, bir ırkın benliği içinde aranabilir.

Bir gün bir İsveçli bana demişti ki: "İstilâ tarihlerine bakınız; soğuk cehennemin tâ içine kadar girdi: Afrika'nın en kaynar çölünde kırmızı saçlı şimal *[kuzey]* adamlarını görürsünüz. Arap fatihleri ise, Pirene'den, yani ılık hava'nın bittiği yerden geri dönmüşlerdir. Medarların arasında hakiki istiklâl olmamıştır."

Londra'yı 1988 sene evvel, bir Latin, Jül Sezar kurdu. Latin ustalar, hamam, tuğla, kaldırım ve mozaik döşeme ile şehrin üslubunu yaptılar. Londra, Roma'nın ambarlarından biri idi. İngilizler yalnız ticareti değil, denizi de Latin'lerden öğrendiler.

Fransızlar, bir tayyare takım ile Amerika'ya giden Balbo'yu bir taraftan kıskandılar. Bir taraftan da şimal *[kuzey]* medeniyetinin malı zannolunan hassaların, cenup *[güney]* milletlerinden esirgenmesi ne kadar haksız olduğunu söylemek için bu seferden istifade etmektedirler. Bir gazete diyor ki: "Lindberg yalnız gelmişti. Balbo toplu gitti."

Bir başka gazete yazıyor: "Bizim bretonların Marsilya ile alay etmesinin doğru olmadığını Balbo ispat etti."

Marsilya'nın ileri çıkmış burunlarına, sokak ve caddelerine bakıyorum. Serbest bıraksanız şimale *[kuzeye]* doğru değil, Afrika'ya doğru atılacaklar! Kapkara zenci burada sağlam, iyi ve yerinde basıyor. Londra'da kırmızı giydirilip beyaz kolalanan caz maskarası, Marsilya'da asker ve hemen efendidir.

O kadar şöhretini işittiğiniz kornişi dolaştım: Bu İngiltere'nin bir tarla yoluyla mukayese olunabilir. Fransız demokrasisi, büyük inşayı

durdurmuştur.

Tanıdığım bir Fransız dedi ki:

"Bizde şimdi İtalya'daki şehircilik ve inşa hamlesini aramayınız. Fransa'da büyük eserler kralların dır. Ve belki onun için mazi, takları, sarayları, âbideleri ve bütün manzarası ile, hasis ve sarraf üçüncü cumhuriyetin tepesinden bakıyor.

Bir İsyan

Londra'dan beri memleket gazetelerini görmüyorum. Marsilya'da hepsini topladım. Ve bir köşeye çekilip gözden geçirdim. Goethe'nin bir fıkrasını okumuştum:

“Söyleyin bana neden gazetelerden hoşlanmıyorsunuz?"

"Çünkü günün hizmetindeler..."

Ve gene onun sözüdür: "Eğer insan birkaç ay gazete okumaz da, hepsini birden toplayıp sıralarsa, o zaman, bu kâğıt parçaları ile ne kadar vakit kaybetmekte olduğunu anlar."

Goethe, bu fikirleri sanki bizim gazetelerimiz için söylemiştir. Bütün bir memleketin bir haftalık bir sürü gazetesinde hiçbir şey olmamak mümkün müdür? Bu, uzak bir vilâyet seviyesi bile değil; bu, hakiki bir taşra, kültür, sanat, fikir ve dünya davalarının hepsinden dışarı, bu bir hava... Zarlanmış bir hava: Bazı muharrirlerin bu zarı deşerek bir boşanış günü beklediklerini âdeta gözümle görüyorum. Hepsi avurtlarına kadar küfürle dolu... Hepsi güç'ten, derin'den, uzak'tan, kolay'a, boş'a ve yakın'a kaçıyor.

Çünkü davasızdırlar. Hepsi kibirden şiş, cakadan patlak... Hepsinde bir vis *[Vice: Kusur]* hevesi, söylenişte, davranışta, üslûpta ve tavırda... Hepsi yurt, halk, ihtilâl, ahlâk, nizam kelimelerini duyunca kahkahadan katılmamak için kasıklarını sıkıyor.

Visleri görünsün diye mümkün olsa morfin iğnesinin deliklerini suratlarında bırakacaklar ve çiçek bozuğuna dönmezlerse, vis üstünlüklerinin anlaşılmadığını zannedecekler. Kamış ve laf... Kalem kamışı, ellerinde perituvan *[Péritoin: Karın zarı]* apsesi boşaltan kauçuk boru gibi işliyen hınç, haset yarasının ucuna iliştirilmiş, eğer ağızı kapasalar irin, burun deliklerinden akacak ve lâf, irin köpüğü... Kalpleri eski bir yara kabuk döker gibi, Divan, Fecriati, Maurice Dekobra *[Asıl adı Ernest-Maurice Tessier olan Fransız yazar]* döküyor.

Birçoğu bir rejim sonu rüyası içinde yarı sarhoşturlar. Davalanmıyan gençlik, bu sürünün arkasındadır. Bu sürü, İstanbul'u, hâlâ Ankara'ya karşı bir kalkan gibi tutuyor. Fakat Balat'tan tutuyor. Korkak, sinsi, ayak altından, etek arkasından... Kimi demokrat, 1741 züppesi! Kimi

büyük iktisatçı, yedinci elden Yahudi ondacısı!

Her yerde emperyalizm, bu imansız şebeklerle kara yığınına dayanmaktadır. Ankara'nın ne büyük mânâsı olduğunu bütün dünya bilir: Düşmanın güvendiği şey, malı mülkü gibi, manevî varını yoğunu yüzde üçe likide eden bu yetiştirmelerindedir. En iyi yerli malı, yerli greptir. Şimdiye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda, Mısır'da, Hint'te, Suriye'de Frenkleşmiş olanlar, bir kuru tarla tellâlı gibi yurtlarını mezada çıkardılar. Ankara'nın yeni adam örneği, burada ve her yerde ilk gençlikleri toplayıp kendine benzer nesiller ürettiği zaman, millî kurtuluşlar rüyası hakikat olacaktır.

Buhran, buhran... Onu geri milletlerin liderleri halledeceklerdir.

Côte d'Azur

Cannes, Juan-les-Pins, Nis, Monte Carlo... Ferah ve serin kelimeler.

Bir mektup pulu veya bir valiz meşini üstünde bile, gözleri, bir genç kadın göğsü gibi rüyalandıran kelimeler! En pahalı kışlık kürk gibi, en kibar kışlık adres: Côte d'Azur! Burasını İngiliz'in iç sıkıntısı uydurdu. Cannes Lord Brangham'ın eseridir. Bir gün Nis'te bir satıcı kız Ağahan'ın keyifli bir saatinde karşısına çıkmışsa, bu Fransız kasabası da, bir sabah Nis'in kalabalığından usanmış olan asil Lord'un hoşuna gitti. Biri elmaslar, zümrütler, yakutlar ve pırlantalarla, öteki palaslar, saraylar, yatlar ve gazinolarla donandı.

Fransızlar, Côte d'Azur'ün şehir ve köylerinde İngiliz köşklerinin bekçileri, otel kapıcısı yahut yat nöbetçisidirler. Şimdi Cannes, efendisi seyahate giden bir konak gibi yalnız alt katının servis kapısı ve bahçesinin servis parmaklığı açık, üst tarafı pancur ve sarmaşıkla sıkı sıkıya kapanmıştır.

İngiltere'de 81 kilometre murabbaına bir kilometre sahil düşüyor. Fransa'da bu nispet 217'dir. İngiliz adasında denize 120 kilometreden uzak yer yoktur. İngiliz Côte d'Azur'e inmekle deniz ve sahile değil, Akdeniz'e, maiye ve aydınlığa geliyor.

Kriz burada ahşapların üstünden bir kat boya kabartıp sıyıracak kadar eskimiştir. Lüksün düşkünlüğünü kendi acılarını unutacak kadar hazin bulanlardan olsaydım, size bir Côte d'Azur mersiyesi yazardım.

Fakat kırılan bir camekândan fırlamış bir üniforma gibi, Çar'ın sarayından sırtüstü Paris kaldırımına yuvarlanan Rus aristokratlarının uzun hikâyesi, Fransızların kendisinde bile bu edebiyatı tüketti.

Oturduğum otelde pansiyon için 50 frank veriyorum; yemek, içmek, banyolu oda, plâj, bizim para ile 4 lira!

Şivesi İtalyan'a, kelimeleri İngiliz'e çalan müdür bana diyor ki:

"Düşününüz, daha evvelki sene karşıki otelde bir oda 500 frank idi..."

"Pansiyon mu?"

"Hayır yalnız oda... Şimdi koyda gördüğünüz yatların hemen hepsi kiralıktır... Yalnız birinde otel parasını vermemek için sahibinin oturduğunu işittim."

Fakat geçen seneden beri bu korkunç sermayeyi işletmek için yeni bir usül bulunmuştur: Toplu seyahat! Her gün Fransa'nın bir tarafından birkaç otobüs dolusu halk geliyor. Toptan otel yahut yat kiralıyarak hiç olmazsa tekneleri yosunlanmaktan ve sokakları ot bürümekten kurtarmaktadırlar

Gene müdür anlattı:

"Efendim her memleket seyahatçiliğe kalktı. Geçen sene sizi buradan Nis'e götürüp getirebilecek bir otomobil parası ile şimdi İspanya'da on beş gün dolaşabilirsiniz. Ya Musolini? Papa'yı bile turizmin içine soktu; yeni evliler balayını İtalya'da geçirecek olurlarsa, hem trenlerde yüzde 80 tenzilat var, hem de papa kendilerini takdis ediyor!"

Güneş, güneş... Rus, ılık suya, Şimal *[Kuzey]* ılık güneşe hasretten yanıyor.

Côte d'Azur'ün güneşi ılık, fakat bu, bir İngiltere ılığı, tencere kabında sulanmış buhar gibi ılık, bu bir güneş posası! Ankara ve İstanbul'da bıkıp usandığımız güneş, bunun yanında billurdan süzülmüş ve imbikten geçirilmiş gibi kuru ve temiz...

Yalnız nasılsa, bir altın dalgası bu kıyılara çarpıp donmuştur. Bütün Côte d'Azur'de de, İstanbul'un dar sahilli bir dağlığından başka ne var? Zonguldak'tan Ereğli'ye giderken gördüğün Karadeniz...

Her güzel yer, İstanbul'da var. Küreyi karşınıza alınız. İstanbul'un her parçası, bir milletin tabiatının en güzel yerine benzer. Hepsi birden hiçbirine benzemez. İstanbul'u sade yapabilseydik değil, İstanbul'u yaklaştırabilseydik...

İstanbul'u saatte 500 kilometre sürat, beton üstünden akan elektrikli tren veya stratosferde yıldırım hızı alan kanat, yahut, Anadolu'nun, Karadeniz ve Tuna devletlerinin zenginliği kurtarabilir.

Cannes'dan Monte Carlo'ya kadar, bu kumsal cennetinin, yalnız İngiliz tatillerine mahsus olduğunu zannetmeyiniz. Burada hırsız, soyguncu, serseri ve şımarık Şark vatansızları ile, Mısır, Hint ve Acem şımarıklarının hepsi, burada, bir kahvede konuşurken, çocuk bakıcısı avlarken veya çıplak bir kadına sırıtırken görülür. Türkiye'yi soyan

Ermeni, zevki çıldırtan alaca bulaca bir köşkün balkonunda, palmpelerle yelpazelenerek, aptal'a gülüyor. Aptal, benim! Aptal, vatanda kalmış olan, aptal, fikir adamı, memleket adamı, aptal, bir ahlâka inanıp bel bağlıyan adam...

Galata, sermayesini biriktirip işini tasfiye ettikten sonra buraya geliyor. Nis'te başbaşa konuşan Ermeni ile Yahudi'nin hasbihallerini dinleyip size ne kadar tekrar etsem hemen iktisadî programınızın bir maddesi gibi taş gibi maddeleşir.

Niçin? Ada, Boğaz, Erenköy, Marmara kıyıları, hepsinin yazı kışı, baharı güzü, bütün mevsimleri buradan daha iyi değil midir?

Fakat Nis'te otururken akşam üstü bir raca kıçı, bir prens burnu görmek, senede bir üstüne bir kral tekerleğinden çamur sıçramak kâğıdın üstüne tarih koyarken "Nis, 15...1933" diye yazabilmek ve bize sövebilmek...

Bir gün buralarda oturup bizimle alay etmek, mağrur türküleri sofralarda ve kadın dizleri üstünde nasıl kandırıp yere vurduklarını anlatmak, arkamızdan gülmek...

Bütün bir ömür süren sürtüklüğün ve yaltaklığın mükâfatı...

Bir İngiliz sittin sene Türkiye'de kalabilir: Zürriyet bırakabilir, fakat onlar, Cannes, Juan-les-Pins, Nis, Monte Carlo, Balat'ın ve Tatavla'nın ve Kumkapı'nın hıncı!

Gerçi biz hâlâ baklamız elimizde, ekalliyetlerin bezirgânlarına hasret çekiyoruz.

Ötekileri de gördüm. Bizim halifeyi ve bar uşağı prensesleri, Mısırlı ve raca, kadınları garson pantalonunun, erkekleri Femme de chambre *[Oda hizmetçisi]* eteğinin peşinde, prensesleri, başlarını salak salak sallıyarak, şiş ayakları ve tandır romatizmasına tutulmuş dizlerini sürüyerek, düzgün ve süzgün ve boyama saçlı, Mısır ve Yıldız haremleri ve hepsinin her tavrı kırmızı Tunus fesinden daha kırmızı, hepsinin jesti bir temenna, hadımağası temennası... Bütün çalımları bize inmiş: Febüs objektifinin saniyesi için inmiş...

Mısırlı, Hintli, Acem ve Osmanlı, kızlarını beşikte hotozlıyan, analarını peçe ile gömen, taçsız ve üniformasız, uşağına bile görünmiyen o peygamber, şah, padişah, kral oğullarını burada, baldızlarını dizden dize dolaştırırken, mayo ile göbek göbek, daktilo peşinde seğirtirken

görseniz...

Ah milletler, Şark milletleri, hükümdarlarınızı, prenslerinizi ve efendilerinizi, buralarda görseniz!

Alın terinizin akıp karıştığı tuzlu suyun üstünde posurdiyan hanedanlarınızı görseniz...

Ve bir İskandinavyalı süsü takınıp garsonlardan Şarklı hikâyelerini sorsanız: "Onlar mı? Mısırlı bir spekülasyondur. Yatı vardır ama odasının hesabını metrdotelin üstünde bırakabilir. İngiliz'in altındaki Rolsroys bir teminattır. Şarklının otomobilinin arkasında üç taksi dolusu alacaklı dolaşır...

Cannes çarşısının yanındaki liman bana Boğaziçi'nin balıkçı koylarını hatırlattı: Nemli hava, geniş gölge ve ağ kokusu!

Fakat ne kadar yat, ne kadar kotra, kano ve istimbot var...

Çoğunun içinde tayfa bile yok. Senede bir defa vergi vermemek için bunları yerlerinden oynatıp bir iki mil yüzdürmek lâzım. İratları buna bile yetmiyenler var. Çoğu seyyah acentalarına gezinti gemisi olarak kiralanmıştır.

İki bacalı ve dört direkli fert, yavaş yavaş, masal kahramanları arasına karışıyor.

Cannes'da Mançester'i düşünüyorum. Mançester, liberalizmin mezarlığıdır... Eyup'un hiçbir türbe yolu, orada boşalmış isli sokak kadar insana hüzün vermez.

Cannes'daki tenhalıkta, isteseniz böyle bir hüzün bulabilirsiniz. Hiç kimse Mançester'in veya Cannes'ın bir gün dirilmeyeceğine inanmak istemez. İkisi de bir mucize havasına göğüslerini açmışlardır. Bu hava niçin essin? Neden tabiî ölümlere inanmıyoruz?

Yalnız Cannes bir İngiliz tarafından kurulmuş değildir. Cannes'da sade oteller, lokantalar, plâjlar değil, Fransızca bile İngilizlere göre yapılmıştı. Buradaki Fransızca ilânları ve levhaları ancak İngilizce bilen anlıyabilir.

Pierre Loti bir İngilizsiz Hindistan kitabı yazdı. İngilizsiz Cannes yazılmağa bile değmez.

Otarşi, sanayi ve ziraat maddelerinden evvel, eğlencede, fazla'da, lükste hakikatleşti. Türkler suya değil, hayata susadığımız için, Boğaziçi'den buralara kadar geliyoruz. İngiliz, kendi deniz kenarının çakılı üstünde yatıyor.

Türkiye'de dava, tabiat davası değil, hayat ve umran davasıdır.

İngiliz tavrıyla konuştuğum vakit Côte d'Azur uşağı nasıl değişiyor. Bu üslup pek güç de değildir. Suratım asık, gazete okurken birden bire kapıcıya soruyorum: "Acaba Lehliler niçin maskara Grok'un pasaportunu vize etmemişler?"

Yahut:

"Madem ki Cannes geçici bir moda idi, böyle yerde bungalovlar yerine niçin beton oteller yaptınız?"

O 1927 Amerikalıları genç, oynak, mesut ve renkli kadınlar, tuttuğunuz zaman elinizde soluk yaldızı kalan kelebek kanatları! Hepsi şimdi, havada hâtıra gibi tütüyor.

Kazinoda rulet masalarında ne görsem beğenirsiniz: Sarı tek frank!

"Faites vos jeux..."

"Rien ne va plus..." *[Kumarhanelerde bahislerin kapatıldığını duyuran Fransızca deyim]*

Sanki hepsi bütün sarı tenekelerin topu birden gitse ne çıkar? Şişman kurpiyerin gözleri yeşil çuhada, fakat aklı, son damlasına kadar, bir keten gibi buruşup ipek sesi veren İngiliz kâğıdı ve travelers çekinde!

Biri şimdi Eastbourne çakılları üstünde güneşleniyor; biri Nevyork borsasında ip canbazlığı ediyor.

"Faites vos jeux..."

"Rien ne va plus..."

Bu daha fazla bir nöbet hezeyanı, derin bir uyku mırıltısı: Monte Carlo ölürken başka ne türlü sayıklayabilir?

Kim bilir, deniz kahvesinin yüksek iskemlesi üstünde şimdi ne kadar

gülüncüm. Otomobil, dağılan bir sarı saç, volan üstünde oynıyan iki kadın eldiveni ve dudak kenarına iliştirilmiş bir sigara hayali bırakıp geçtikten sonra, gözümü kapıyorum: Birbirine sarılmış bir Erzurum çifti, kara asfalt üstünde Rize plâjina doğru uçuyor.

Denizde kararmış Vanlı genç kızları görüyorum. Öz toprak, dört mevsimli iklim ve bizim 20 milyon, dünyanın en büyük fatihlerinin son çocukları, en temiz kan, en çok akmış kan, her medeniyetin temelinde bir yoğuruş mayası olan kan...

Ah Tanzimat, Tanzimat! Protokol ve pornoğrafi ihtilâli!

Eğer Osmanlı hayatı durup ilim ve iktisat cihazı değişseydi, eğer yeni hayat, o çerçevenin, Osmanlı evinin, bahçesinin ve üslûbunun içinde doğup uyansaydı!

Kadın ve kafa açılsaydı!

Bizim Tanzimat züppesinin Avrupalılaşmak diye düşündüğü şey, İngiltere'de âdâp namına cezalandırılan bir hayasızlıktı.

Tanzimat'ta kadın aramak için selamlıktan sokağa fırladık ve akşam üstü ezana doğru mahallemize dönmez olduk.

Ev havası, mahalle havası, semt havası, üslûp ve ahlâkımız, hepsi Yahudi dükkânlarının, Rum kârhanelerinin, Ermeni lokanta ve otellerinin içinde sulana sulana eriyip gitti.

Giyinirken karşımızdakine, yerken yanımızdakine, içerken önümüzdekine baka baka şaşaladık ve afalladık.

Batan teknenin üstünde yelken değiştiriyorduk.

Biz imparatorluğun sonuna yetiştik. Bu, bir ziyafet sofrasının döküntüsü arasındaki kadın kokusu gibi, burnumuzda bir hasret ve hayal olarak kaldı. Yaşar bir imparatorluğun içinde onun kusurlarını ne kadar iyi gördüm.

Yunan Kıyılarında

Yunanistan'a doğru, Akdeniz'in güneşte dağılıp erimiş kadar aydınlık olan maisine bakıyorum. Manş'ın köpüksüz, kara ve yırtıcı dalgaları hatırıma bir kâbus gibi basıyor.

Ve sağda esatiri dağları, artık doğurmıyan karınlar gibi kısır, esmer yeşili, çıplak ve kuru dağlar: Masal ve arkeologya!

Uzun, ağır, derin düşünceler gibi, gölgelerini suya salmış, ilâhlarının rüyasını arıyan dağlar...

Kalebent ilâhlarının: Vatikan ve British Museum?

Roma'da onları, Papa'ya bir liret verip sirk maskaralarından daha ucuza seyrettim.

Eğer Dover'da uyuyup Pire'de uyanırsanız, lûgatinizden Şark kelimesini silerek yerine aydınlık kelimesini koyarsınız. Işıktan göz bebeği uyuşuyor.

Londra'nın "Ah biraz güneş" hasreti yerine, daha şimdiden "Ah biraz ağaç" hasreti yerleşiyor.

Pire'nin çıplak burnu mahallelerle kaplanmıştır. Buranın muhacir tarafı olduğunu kolayca tahmin ediyorum: Ağaç görmemiş olanların köyü, ağaç öldüren Anadolu yaylasının parçası! Sanki Avrupa kıyılarına değil, karşıya, Afrika'ya yanaşıyorduk. O kadar sarı, çıplak ve boş... Afrika'yı buraya ancak, Boğaziçi sırtlarını çölleştiren bir tereddi getirebilir.

Fransız Afrika'sının yeşil manzarasını oraya, bir kültür götürdüğü gibi...

İngilizler, eğer adalarında ot bitmeseydi, toprağı boyarlardı.

Son

Ertesi sabah Türk sularında uyandım. Beyaz kanat gibi dalgalı, bahar köpüğü içinde, mavi deniz, bizim deniz... Sevinç gibi bir hava, kız sesi gibi bir rüzgâr, Rus dağlarında soğumuş, Karadeniz'de yıkanmış, İstanbul bahçelerinde kokulanmış, Akdeniz'e bu mevsim havası bir haber gibi geliyor.

Dostlarım, size ümit, iman ve cesaret getiriyorum. Emperyalizm dalgası geçecektir: Sincan köyü, geniş koruları içinde, yeşil bir çiftçi yuvası olacaktır. Çocuklarımız, iki yüz elli bin nüfuslu Ankara'da mesut doğacaklardır.

Harp için 1000 kanat, 1 milyon kol,

Sulh için 100 büyük baca, günde 50.000.000 iş saati,

En aşağı 500.000.000 liralık bir iş ve para bütçesi,

Her yeşil Türk köyünde birkaç dükkân!

Fiyatını mı soruyorsunuz? Ahlâk ve irade! Size 1918'de Anadolu müdafaasının maddî manevî masrafının bir Avrupa hesabı, borsa ve banka düsturlariyle bir tablosunu çıkarsaydım, siz de kahramanlarımıza deli derdiniz.

Şimdi işimiz daha karışık, daha zor ve daha pahalı değildir. Bir gün Rusya'da genç bir ihtilâlciye:

"Ya demiriniz olmasaydı" diyecek oldum.

Yüzüme dik dik bakarak:

"Başka bir madde bulurduk!" dedi.

Asıl sermaye büyük millî kurtuluş harbının ahlâkı, imanı, cesareti ve feragatidir.